

OPUSCULA THEOLOGICA *et* SCIENTIFICA

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei
Scientific Journal of John Wesley Theological College

2025.

3. évfolyam, 2. szám – Volume 3. Issues 2.

ISSN 2939-8398

<http://opuscula.wjlf.hu>

OPUSCULA
THEOLOGICA ET SCIENTIFICA

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei
Scientific Journal of John Wesley Theological College

Felelős szerkesztő: Hufnagel Levente

Szerkesztőbizottság

Elnök: Iványi Gábor rektor

Alelnök: Nagy Péter Tibor
Hufnagel Levente

Tagok:

A WJLF Tudományos Tanácsának mindenkori tagjai

Szerkesztőség

Főszerkesztő: Hufnagel Levente

A főszerkesztő szakterületi helyettesei:

Bánlaky Pál (-2024), Bíró Zsuzsanna Hanna (2024-),
Hubai Péter, Lukács Péter, Majsai Tamás, Plank
Zsuzsanna, Török Zsolt (2024-)

Technikai szerkesztő: Hegyi Judit

Felelős kiadó:

Wesley János Lelkészképző Főiskola
1086. Budapest, Dankó utca 11.

SZERZŐKNEK. Tudományos közlemények
kéziratainak benyújtását várjuk valamennyi, a
főiskolán művelt tudományterületet érintően:

Vallás- és hittudományok, vallásszociológia, vallás-
és egyháztörténet, teológia.

Környezettudományok, földtudományok, ökológia,
élettudományok, környezetpolitika, fenntarthatóság.
Társadalomtudományok, szociológia, szociálpolitika,
szociális munka.

Neveléstudományok, pedagógia, oktatáspolitikai.
Fentiek határterületei és érintkező szakterületei.

**A kéziratokat csatolt file formájában az alábbi
címre várjuk: hufnagellevente@wjlf.hu.**

Részletes közlési feltételek a folyóirat honlapján
találhatók.

A kéziratok szerkesztőségi formai ellenőrzésén,
nyelvi ellenőrzésén, plágium ellenőrzésén és anonim
szakmai lektoráláson esnek át elfogadás előtt. Az
elfogadott cikkek PDF formátumban, szabad
hozzáféréssel (OA) kerülnek publikálásra.
Kérdésüket ugyanazon az e-mail címen ahová a
kéziratokat is várjuk!

Responsible editor: Levente Hufnagel

Editorial Team

Chairman: Gábor Iványi

Vice-Chairmans: Péter Tibor Nagy
Levente Hufnagel

Members of Editorial Board:

Members of Scientific Council of John Wesley Theological
College

Editorial board:

Editor-in-Chief: Levente Hufnagel

Deputy Editor-in-Chief:

Pál Bánlaky (-2024), Zsuzsanna Hanna Bíró (2024-), Péter
Hubai, Péter Lukács, Tamás Majsai, Zsuzsanna Plank, Zsolt
Török (2024-)

Technical Editor: Judit Hegyi

Publisher:

John Wesley Theological College
Dankó utca 11.
1086. Budapest, Hungary

TO THE AUTHORS. Interested in submitting to this
journal?

Researchers from all countries are invited to publish original
research papers and review articles of international interest
on the pages of Opuscula Theologica et Scientifica; in all
scientific profile of John Wesley Theological College.

Focus topics:

Religion and research; Society and research; Education and
research; Nature and research; Multidisciplinary and
methodological approaches.

**Manuscripts should be sent as attachments to:
hufnagellevente@wjlf.hu**

Publishing conditions can be found on the journal's website,
under Information for authors

Manuscripts undergo formal editorial checks, language
checks, plagiarism checks (CrossCheck) and professional
proofreading (double-blind peer review) before acceptance.
Accepted articles will be published in PDF format with open
access (OA).

If you have any questions, feel free to contact us at the same
e-mail address where we are also waiting for the
manuscripts!

KÜLDETÉSNYILATKOZAT

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Szenátusa úgy határozott, hogy „Opuscula Theologica et Scientifica – a WJLF tudományos közleményei” címmel angol-magyar nyelvű nemzetközi tudományos folyóiratot indít, melyet honlapján ingyenesen tesz olvashatóvá az érdeklődő nagyközönség számára minden mellékletével együtt. Hiszünk abban, hogy a nyílt hozzáférés (open access) és az értéknövelt (enhanced) publikációk az átlátható tudományosságot, a jövő és a társadalom hatékony szolgálatát jelentik.

Korábban is voltak kezdeményezéseink egy-egy szakhoz kötődő folyóirat, évkönyv létrehozására, a legutóbbi időkben szakterületekhez nem kötődő évkönyv létrehozására. Voltak, vannak más tudományos kiadványsorozataink is. Intézményünk egységének erősítésére most úgy döntöttünk, hogy jobb lesz, ha a folyóirat tudományos gyűjtőköre az intézmény szakmai profiljával egyezik meg, azaz valamennyi arculatunk képviselve van, amelyet doktori iskolánk, szakjaink, tanszékeink és kutatóintézeink fémjeleznek.

A folyóirat felhatalmazott szerkesztői a főiskola Tudományos Tanácsának mindenkori tagjai, amellyel kollégáink munkájának elismerése és a közösség működésének szakmai demokratizmusa mellett foglalkozunk állást.

A folyóirat küldetését két pillér: a tudományos gondolkodás szabadsága és a társadalmi felelősségtudat jelöli ki. A WJLF-en kizárólag olyan szakok és tanszékek működnek, amelyek a társadalmi felelősségvállalást, szolidaritást, a közös jövő és a közjó szolgálatát támogatják a maguk szakterületén, mindezeket azonban nem a mainstream tudományosság normatív korlátai, kitaposott ösvényei és bevett gyakorlata mentén, hanem sajátosan „Wesley-s stílusban”: minden új próbálkozás, szokatlan megoldás vagy megközelítés felkarolásával, egy szabad vitára nyitott szellemben. Folyóiratunk nem tesz különbséget szerzőinek vallási vagy felekezeti hovatartozása, világnézete, politikai, etnikai vagy földrajzi hovatartozása alapján, a benyújtott kéziratokat anonimizált formában lektoráltatja.

A folyóirat lektori munkájának célja nem valamiféle tudományos közízlés szolgálata, hagyományok fenntartása, vagy a szakmai álláspontok szűrése, hanem kizárólag a szövegek minőségének javítása a szerző eredeti

elgondolásainak védelme mellett. Szabadság alatt a szabad vélemény-kifejtést értjük új tudományos eredmények interpretációi kapcsán, de elkötelezettek vagyunk a művek tartalmi igényessége mellett, ha kell a formai egyöntetűség vagy diszciplináris határok rovására is.

Folyóiratunk kizárólag eredeti tudományos közleményeket publikál, melyek lehetnek adatközlések, forrásközlemények, módszertani tanulmányok, kutatásismertetések, szakmai vagy szakpolitikai tanulmányok és szakirodalmi szemle jellegű szintézisek is. A tudományos művekhez tetszőleges támogató mellékletek (elektronikus appendixek) csatolhatók. Törekszünk arra, hogy folyóiratunk minél több referáló adatbázisba, repozitóriumba, tudománymetriai értékelő rendszerbe, ajánlott folyóiratlistába bekerüljön, így bizonyos formai szabályok alkalmazását előírjuk, de ezek a tartalom korlátozását nem érinthetik.

Célunk, hogy Kuhn-i értelemben vett normasértő, tehát a jövő tudománya felé mutató tanulmányokat is segítsünk eljuttatni a hazai és nemzetközi tudományos közélet vérkeringésébe, de emellett természetesen nyitottak vagyunk arra, hogy az intézményünk szakmai profiljába illeszkedő bármely hagyományos vagy a jelenlegi paradigmákhoz illeszkedő munkának is fórumot biztosítsunk.

Folyóiratunk öt fő dossziét tartalmaz. Az első négy a Vallás és kutatás, a Társadalom és a kutatás, az Oktatás és a kutatás valamint a Természet és a kutatás címet viseli, az ötödik pedig a még ezekbe sem besorolható egyéb (például módszertani, segéd tudományi vagy multidiszciplináris) megközelítések számára nyitott. A dossziék nevében nem véletlenül nem tudományágak neve, hanem a világ egy-egy megismerendő területe szerepel: a tudományági határoktól való szabadságot is célul tűztük ki. Az öt terület egyformán fontos, sorrendjük csak azt fejezi ki, hogy e sorrendben alakultak tanszékeink, szakjaink.

Hiszünk abban, hogy folyóiratunk a maga szerény eszközeivel hozzá tud majd járulni az emberiség új fenntartható, szolidáris, szabad és demokratikus társadalmának intellektuális kiérleléséhez az esélyegyenlőség, tolerancia és a sokféleség tisztelete jegyében.

Iványi Gábor

MISSION STATEMENT

The Senate of the John Wesley Theological College has decided to launch an international scientific journal in English-Hungarian entitled "Opuscula Theologica et Scientifica - the scientific publications of the WJLF", which will be made available on its website free of charge to the interested public, including all its appendices. We believe that open access and value-added (enhanced) publications are an effective service to transparent science, to the future and to society.

In the past, we have also taken initiatives to create journals or yearbooks linked to specific disciplines, and more recently to create a non-disciplinary yearbook. We have had, and still have, other scientific publication series. In order to strengthen the unity of our institution, we have now decided that it would be better if the scientific collection of the journal were to be in line with the professional profile of the institution, i.e. all our profiles are represented, as marked by our doctoral school, our disciplines, our departments and our research institutes.

The authorised editors of the journal are current members of the College's Academic Council, in recognition of the work of our colleagues and in support of professional democracy in the community.

The mission of the journal is defined by two pillars: freedom of scientific thought and social responsibility. The WJLF is dedicated exclusively to disciplines and departments that promote social responsibility, solidarity, common futures and service to the common good in their respective fields, not within the normative constraints, well-trodden paths and established practices of mainstream scholarship, but in a distinctly "Wesleyan style": embracing every new attempt, unusual solution or approach, in a spirit of free debate. Our journal does not discriminate on the basis of authors' religious or denominational affiliation, worldview, political, ethnic or geographical affiliation, and submitted manuscripts are proofread anonymously.

The aim of the journal's editorial work is not to serve some kind of scientific public taste, to uphold traditions or to filter professional opinions, but solely to improve the quality of the texts while

protecting the author's original ideas. By freedom, we mean the free expression of opinions on the interpretation of new scientific findings, but we are committed to the quality of the content of works, if necessary at the expense of formal uniformity or disciplinary boundaries.

Our journal publishes only original scientific publications, which may include data releases, source communications, methodological studies, research reviews, professional or policy studies, and literature review syntheses. Scientific papers may be accompanied by any supporting annexes (electronic appendices). We strive to ensure that our journal is included in as many peer-review databases, repositories, scientometric rating systems and recommended journal lists as possible, so we impose certain formal rules, but these should not affect the limitation of content.

Our aim is to help bring studies that violate norms in the Kuhnian sense and thus are oriented towards future science into the national and international scientific community, but we are also open to any work that fits the professional profile of our institution, whether traditional or in line with current paradigms.

Our journal contains five main dossiers, the first four of which are entitled Religion and Research, Society and Research, Education and Research and Nature and Research, and the fifth is open to other approaches (e.g. methodological, ancillary or multidisciplinary) that cannot be classified under these headings. It is no coincidence that the names of the dossiers are not given by discipline, but by the area of the world to be explored: freedom from disciplinary boundaries is also an objective. The five areas are equally important, and their order is simply an expression of the order in which our departments and specialisations have been set up.

We believe that our journal, with its modest means, will contribute to the intellectual maturation of a new sustainable, inclusive, free and democratic society for humanity, based on equal opportunities, tolerance and respect for diversity.

Gábor Iványi

TARTALOMJEGYZÉK

A vallás és a kutatás

Kamarás István OJD

Vallásközi viszonyok
1-20.

Imriné Csákányos Melinda

A valláslélektan segítő szerepe
21-27.

Kozma Tamás

Széljegyzet a kételkedés méltósága c. kötethez
39-41.

Varga Miklós

A vallási megtérés kutatásának mai állása
49-58,

A társadalom és a kutatás

Nagy Péter Tibor

2025 végén
29-37.

Zombai Tamás

Marc Bloch: A történész mestersége.
Történetelméleti írások
43-48.

TABLE OF CONTENTS

Religion and Research

Kamarás, István OJD

Interreligious relations
1-20.

Imriné Csákányos, Melinda:

The facilitating role of religious psf religious psychology
21-27.

Kozma, Tamás: A sidenote to the volume "The dignity of
doubt"
39-41.

Varga, Miklós:

The current state of religious conversion research
49-58.

Society and Research

Nagy, Péter Tibor:

At the End of 2025
29-37.

Zombai, Tamás:

March Bloch: The Historian's craft.
43-48.

VALLÁSKÖZI VISZONYOK - [INTERRELIGIOUS RELATIONS]

KAMARÁS ISTVÁN, OJD

istvankamaras3@gmail.com

Abstract. In the framework of an empirical research in the sociology of religion between believers and non-believers, as well as Christians of different denominations, laymen and clerics we examined a) where do they draw the line between true faith and heresy, b) how open are they to the more or less accepted ("official") Christian teaching through interfaith rapprochement, c) how do they relate to Christian ideas that are radically open in this regard ("avant-garde"). In the second stage of the research, we examined what values believers and non-believers see in religions they are sympathetic to; b) what are the questions, problems, tasks that they feel could only be solved with the help of religious people, or in one way or another, c) do they consider it necessary for followers of different religions to approach each other, d) in their opinion, what hinders inter-religious rapprochement between Protestants and Catholics, Christians and Jews, Christians and non-Christians.

Keywords: sociology in religion, attitudes of believers, dialog between religions, socialpsychology of religiosity

Bevezetés

A vallásközi viszonyok empirikus kutatása közben olvastam Ljudmila Ulickaja Daniel Stein, a tolmács című regényét, mely ugyan jobbára Izraelben játszódik és főhőse egy semmiképpen sem tipikus figura (hiszen egy zsidóból lett keresztény szerzetes, aki a különböző vallások között „tolmácsol” és közvetít), mégis minden vallásközi kapcsolatra utaló mozzanata hihetetlenül ismerős volt számomra, szinte mindegyikre találtam elgégé hasonló hazai példát.

„Van itt vagy húsz orthodox egyház, ugyanannyi katolikus, vagy húsz protestáns. Választhasz. egész zsibvásár.

Én az igazi Orthodoxyt keresem.

Miért nem Krisztust? Ő itt van ezen a földön,. Miért kell őt a vallási tanításokban keresni?

De én az Orthodoxy mélyén találkoztam vele: a liturgiában.

Vele mindenütt lehet találkozni. Az orthodoxiában, a liturgiában, a folyóparton, a kórházban, télen állóban... De legjobb az embernek a saját lelkében keresni.” (Ulickaja, 2009:330)

„Ugyanazon az Istenhez imádkoznak a zsidók, hogy pusztítsa el az arabokat, az arabok meg azért, hogy a zsidókat, Ő mit csináljon? (391)

„A keresztények építkezése egyre jobban emlékeztet a babilóniai torony történetére, és ők, az izraeliek szívesen feépítenék a maguk kis kertjét a nagy torony árnyékában, de jó távol tőle, hogy ha a torony összeomlik, az ő kis ágyáikat ne borítsa el a törmelék.” (368)

Opuscula Theologica et Scientifica 2025 3(2): 1-20.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

„Az evangéliumban nem mopndanak arról semmit, hogy különbség van a katolikusok és a pravoszlávok között” (289)

„Ha tényleg keresztény vagyok örülnöm kellene, hogy az istentelen, kommunista anyukám megtért, ehelyett nem értem, sőt idegesít is. Valami olyan érzés, hogy: ahhoz ne nyúlj, aza az enyém. Még jó, hogy nem katolikusnak, hane, csak protesztánsnak tért meg, mert azt aztán már nem tudnám elviselni.” (291)

„Atyám, kit köldtál ide nekem? Balról jobbra veti a keresztet! Miért küldted ide ezt a katolikus nőt? Tudom, hogy sok mindenkin segytenünk kell... De hát sajátjaink közül is sokan segítséget szenvednek. Írva vagyon, hogy előbb a fiaknak kell enniük, és csak azután az embereknek.” (315-316)

„Jézus Kistestvérei és Kisnővérei egyik része paélesztinpárti, a másik Izrael-párti” (102)

„Tisztelt Szerkesztőség! Néhány nappal ezelőtt egy házon megláttam egy hirdetést: »Zsidó Keresztények Egyesületének találkozója lesz a Községi Központban”. Két kérdés adja magát. Ki finanszírozza, ez egy. Kettő: miért engedik egyáltalán, hogy ilyen létezzen izraeli földön? A keresztények ősidőktől mostanáig annyi háborút, üldöztetést és halált hoztak a zsidókra, hogy nincs az az arab, aki konkurrálhatna velük.” (258)

„Minden következetes vallásos nevelés kitermeli a más nézetet vallók elutasítását.” (213)

„Azt akarom, hogy a hitet, mely minden embernek személyes titka, tisztítsuk meg minden buroktól és hulladéktól. Az ép, oszthatatlan magig” (103)

„A héj lehet más és más, de a magva mindenki számára közös kell legyen.” (348)

Valamennyi beállítódás, valamennyi vélemény kicsi eltérésekkel hazánk vallási világára is jellemző, érvényes, és ilyen módon mintegy megerősíti hazai terepen gyűjtött tapasztalatait, melyekre empirikus szociológiai kutatásom kutatsnak a kérdései és hipotézisei épültek.

Paradigmaváltás vagy prolongált távolságtartás?

Hogyan alakul itt és most, vagyis a mai Magyarországon a vallások közötti közeledés és párbeszéd esélye? Milyen válaszra számíthatnak a „laikus” hívek és a klerikusok körében azok az újszerű elgondolások a vallások párbeszédéről, melyek a keresztény missziós koncepcióban tapasztalható paradigmaváltás jegyében születtek? Hogyan fogadják olyan keresztények, mint Bede Griffith (2006) és Hans Küng (1994) merész elképzelései a vallások lényegi hasonlóságáról, valamint Fritjhof Schuon (2005) és Varga Csaba (2003, 2007, 2009) még merészebb koncepciói a vallások feletti vallásról? Ezekre a kérdésekre keresem a választ.

Avery Dulles a vallások közötti kapcsolat négy modelljét különbözteti meg. Az emberi történelem legnagyobb részében a kényszerítő modell uralkodott, amikor a politikai vezetés vallási egyformaságot igyekezett kikényszeríteni saját hatáskörében, és alattvalóit rá akarta

kényszeríteni, hogy uralkodóik vallását kövessék. A közeledés-koncepció abból a feltevésből indul ki, hogy a vallások lényegüket (John Hich szerint istenközpontúságukat) tekintve megegyeznek, különbségeik pedig csak külsődlegesek.¹ A közeledés-koncepciónak egy másik változata a megváltásközpontú modell. A pluralizmus-modellben a sokféleség áldás, hiszen minden vallás az isteni egy bizonyos arculatát fejezi ki, mindegyik részben igaz, és kiegészítésre, valamint kiegyensúlyozásra szorul az igazság azon elemei által, amelyek a többi vallásban találhatók meg.² A negyedik a megtűrés (tolerálás) modellje, mely rendszerint magában foglal bizonyos mértékű helyeslést. Ez a modell az, amely leginkább egybevág a katolikus tanítóhivatal elveivel (Dulles, 2002).

A vallásszociológiai egyház-meghatározások visszatérő elemei között szerepel az egyház, mint a nagyméretű, az egyéb intézményektől jól elkülönülő, szilárdan felépített vallási testület, a bürokratikus szerkezet, a vezető hierarchia, a tagság egyházba való beleszületése, a tanítás és a vallás intellektuális elemeinek hangsúlyozása, az állammal való összekapcsolódás és a majdnem a teljes népességre való kiterjedés és/vagy ennek igénye. Ennek a formációnak hosszú ideig dominánsan a kényszerítő modell és az egyedül üdvözítő út elve volt a jellemző jegye. Ez utóbbi a Troeltsch-féle elképzelésben az egyházzal szembeállított szektára is jellemző. Karl Paul Reinhold Niebuhr (1957) az egyház–szekta dichotómiát a denominációval, vagyis a felekezettel bővíti. Ez olyan intézményesült vallási szerveződés, melyben nincs társadalmat domináló szándék, de a társadalomhoz való alkalmazkodása hasonló az egyházéhoz. Olyan egyháznak is lehet tekinteni, mely elfogadta, hogy többvallású társadalomban él, melyeket Andrew M. Greeley (1974) felekezeti társadalmaknak nevez.³ A felekezetre leginkább a tolerancia-modell jellemző, amely egyre inkább az egyházakra is jellemző lesz, de a közeledés-modell is fel-felbukkan a denominációs formációban. A pluralizmus leginkább a kultuszokra jellemző.

Török Péter ezeket (a szervezeti tipológiában is szereplő) szempontokat felhasználva a vallási attitűd olyan tipológiáját állítja föl, melyben egyfelől azt veszi figyelembe, hogy a vallási szerep mennyire hatja át a többi szerepet, másfelől pedig azt, hogy mennyire ítéli meg az egyén önmagát és másokat egy tömegvallás tagjának, vagy – Max Weber kategóriáját használva – vallási virtuóznak. Ez utóbbit én inkább vallási elitnek nevezném. Ennek alapján különböztet meg a tömegvallásossággal jellemezhető egyházas (melyre más szerepeket átható vallásosság jellemző) és denominációs (melyben elválnak a vallási és világi szerepek) vallásosságot, valamint a vallási elit két változatát: a szektást (amelyben a vallási szerep áthatja a többi, akár szélsőséges túlzások formájában is) és a kultikust (amelyben – habár magasabb szintű vallási törekvés jellemző a típusba sorolhatókra – a kétféle szerep eléggé jól elválik). Török szerint – és ezt termékeny, továbbgondolható elképzelésnek tartom – a szervezetenként egyháznak és denominációnak tekintett vallási szervezetekben mind a négy magatartás megtalálható (22). Annak ellenére, hogy előfordulhatnak szélsőséges változatai is, a szektás magatartás korántsem vallási deviancia,

nem csak a szektákhoz tartozók jellemzője, hanem a szerzetesek, a lelkeségi mozgalmak tagjainak vallásosságát is jellemezheti. Mindebből egyenesen következik az, hogy ha csupán ezt a szempontot vesszük figyelembe, akkor is többféleképpen azonosulhatnak híveik mind saját vallásukkal, egyházukkal, mind pedig más vallásokkal, egyházakkal.⁴ Egy szektás beállítódású egyház- vagy felekezet-tag más vallásokkal szembeni attitűdje lehet kizáró, önmagukat az egyedül üdvözítő úton járóknak, a többieket pedig eretnekeknek, tévelygőknek tekintő. Egy denominális beállítódású egyháztag más vallásokkal szembeni attitűdje lehet az „egyenlők közt az első”-elvet valló, közeledő, plurális. A kultikus beállítódású egyház- vagy felekezet-tagok azt gondolhatják, mint Frithjof Schuon (1999) tanítja, hogy minden vallás ezoteriája (lényege) azonos, csak exoteriája (szokásai, rítusai, vagyis kultúrája) különbözik. Ők azok, akik más vallásoknak, egyházaknak is rendszeres vagy alkalmi vendégei.

Növekedik-e itt és most, vagyis a mai Magyarországon a vallások közötti közeledés és párbeszéd esélye? Milyen válaszra számíthatnak Frithjof Schuon, Bede Griffiths, Hans Küng és Varga Csaba merész elképzelései, vagy akár csak a keresztény misszió koncepcióban tapasztalható paradigmaváltás? Természetesen ezeket a kérdéseket sem lehetséges a térbeli kontextusból és az időbeli folyamatokból kiszakítva megválaszolni. Előbb arra a kérdésre kell válaszolnunk, hogy vajon történt-e nálunk vagy akár a nagyvilágban olyan mértékű és mélységű változás, mely a közeljövőben paradigmaváltást eredményezhetne legalább is az „írástudók” filozófiai, világnézeti és vallási gondolkodásában? Több jel mutat arra – legalább is én így olvasom ezeket a jeleket –, hogy ma még inkább csak információs társadalomról beszélhetünk, mint tudástársadalomról, valamint arra is, hogy a posztmodern inkább csak szerves folytatása, újabb fejleménye, mint végleges leváltása a modernnek, és ma még meglehetősen hangzavarban egymásba kiabálnak bele a premodern, a modern és a posztmodern szölamok. Úgy tűnik, hogy a Varga Csaba megálmodta egységtársadalom helyett egymás nyelvét alig értő szubkultúrák laza halmazáról lehet beszélni (benne például olyan jelenségekkel, mint a fundamentalizmus és New age-típusú jelenségek) amelyek alig értik egymás nyelvét.

Hasonló jelenségek tapasztalhatók a vallási világban is. Ma már a mérvadó vallásszociológusok a New Age – igaz, hosszan tartónak prognosztizált – leszálló ágáról beszélnek (Melton, 2000). A leghevesebben jelentkező vallási fejleményeknek – mint például az evangélikalizmusnak és a pünkösdzizmusnak – egyik legmarkánsabb vonása éppen nem a szellemi paradigmaváltás, hanem a fundamentalizmus. Varga megállapítása, mely szerint a globalizáció egyfelől a felvilágosodással kezdődő és a posztmodernben kiteljesedő ateizmus diadala, másfelől a modernizmus-posztmodernizmus mögött szintén kiteljesedő új teizmus kibontakozása (Varga 2007), mindenképpen korrigálásra szorul. Az ateizmus megnyert ugyan egy-két kisebb csatát, de globális diadalt eddig még korántsem aratott. Még a magát nem vallásosnak, észelvűnek, humanistának nevezők aránya sem haladja meg sehol sem a vallásosokét. Az ateisták aránya pedig mind Európában, mind hazánkban

mindössze öt százalék körüli.⁵ Ha eltekintünk a nem teista vallásosság különböző változataitól⁶, és az ateistákat és a teistákat tekintjük a skála két végpontjának, ezek között vallásosság rendkívül változatos formáit regisztrálhatjuk. Ma még nagyon keveseké az az élmény, amelyet Varga így ír le: “az abszolútum globális megtapasztalása olyan élménnyel tölti el majd a társadalmi tudatokat, ami nem hasonlítható semmilyen a relatív világ kínálta boldogsághoz, így az egyéni és csoportos tudat újból és újból visszavágyik majd ehhez a tiszta tudat állapothoz. (...) Ekkor a kollektív tudat visszatalál eredeti, méltó állapotába, ami a kollektív megvilágosodás.”⁷(2007)

Mindemellett globális világban kétségkívül jó lehetőség adódik a világnézetek nagyon sokak számára jól hozzáférhető piacán a különböző vallások megismerésére, és részint ennek eredményeképpen azok egymáshoz közeledésére, egymásra hatására, egymással ötvöződésére (elsősorban szinkretikus kultuszok formájában) és a vallások feletti vallás különböző változatainak megjelenésére. Az európai és amerikai vallásosok körében felettebb gyakori (Európában többségben lévő) individuális vagy maga módján vallásosság – melynek egyik elfogadott elnevezése éppen a “barkácsolt vallásosság” – sok esetben különböző vallások elemeinek egyéni ötvözete. Nevezhetnénk őket akár „egyesített elméletcskének” is.

Az egyházukkal csak lazább kapcsolatot tartó, a vallásukat nem rendszeresen vagy alig gyakorló keresztények egy része kapcsolatba került más, főleg ezoterikus jellegű vallási intézményekkel, szervezetekkel⁸, közösségekkel⁹. Jelentős hányaduk hisz a reinkarnáció valamely nyugati (legtöbbször nem autentikus, “erősen felvizezett”) változatában¹⁰ (Kamarás 2003: 211-212). A hazánkban hagyományos egyházak bátrabb, nyitottabb, vállalkozóbb csoportjai, szervezetei¹¹ és személyei ma már egyre gyakrabban demonstrálják a keleti vallások iránti érdeklődésüket, nyitottságukat, tiszteletüket. Ugyanakkor ma még erősen tartják – szó szerint és metaforikus értelemben is – hadállásaikat az önmagukat egyedül üdvözítő útnak hirdető vallások. Hazánkban éppen a rendszerváltás után, a megnövekvő szabadságtérben lassult le az ökumenikus párbeszéd, méghozzá annak az ideológiának a jegyében, hogy „előbb erősödjünk meg önmagunkban, utána elegyedjünk dialógusba másokkal”.

A kutatásról

Egy 2008 óta folyó empirikus kutatás¹² keretében, amelyet vallásukat rendszeresen gyakorló, zömmel, 20-50 éves katolikus, református, evangélikus és az evangéliumi protestáns egyházakhoz tartozó (baptista, adventista és pümkösd¹³) keresztény főiskolások, egyetemisták és diplomások (továbbiakban: „laikusok”), 30-50 éves lelkészek, valamint huszonéves teológus-, lelkész-, hittanár- és hitoktató hallgatók (továbbiakban: „klerikusok”) körében¹⁴ először azt vizsgáltam, hogy a) hol húzzák meg látják az igaz hit és az eretnekség határát, b) mennyire nyitottak a vallásközi közeledéssel többé-kevésbé

elfogadott („hivatalos”) keresztény tanítással szemben, c) hogyan viszonyulnak az olyan, ebben a tekintetben radikálisan nyitott („avantgárd”) keresztény elképzelésekhez, mint Bede Griffith (2002) és Hans Küng (1994) gondolatai, d) hogyan fogadják a vallások transzcendens egységének koncepcióját Fritjhof Schuon tézisei alapján, e) milyen mértékben rokonszenveznek különböző vallásokkal.

A kutatás második szakaszában a minta kibővült három kontrollcsoporttal: felső fokon tanuló vagy diplomás maguk módján vallásosokkal és nem vallásosokkal, valamint vallásukat rendszeresen gyakorló, 50 éven felüli nyolc általánost végzettekkel. Az előbbieken kívül azt is megkérdeztük – a nem vallásos kontroll-csoportban is –, hogy

- a) milyen értékeket lát az ön számára rokonszenves vallásokban;
- b) szerintük melyek azok a kérdések, problémák, feladatok, amelyekről úgy érzik, hogy csupán vallásos emberek segítségével lehetne megoldani, vagy úgy, hogy a vallásos emberek jobban meg tudnák oldani, mint mások;
- c) szükségesnek tartják-e (és ha igen, mennyire), hogy a különböző vallások hívei közeledjenek egymáshoz, valamint azt, hogy szerintük mi lehetne ennek útja, módja;
- d) mit gondolnak, milyen akadályok hátráltatják a vallások közötti közeledést protestánsok és katolikusok között, keresztények és zsidók, keresztények és muszlimok között, keresztények és keleti vallások (hinduizmus, buddhizmus, taoizmus) között?
- e) hogyan képzei el a keresztények egységét?

A nem vallásosoktól pedig azt kérdeztük, hogy

- a) fontos-e szerintük, hogy egy nem vallásos ember is ismerje valamennyire a vallás világát;
- b) vannak-e vallásos családtagjai, közeli barátai munka(iskola)társai, ismerősei,
- c) milyen a kapcsolata a vallásos emberekkel,
- d) szerinte milyen fajta előnyök és hátrányok származnak abból, ha valaki vallásos,
- e) miben tud egyetérteni, és együttműködni vallásos emberekkel,
- f) milyen kérdéseket, problémákat illetően érzi, úgy, hogy a vallásos emberek ezekről eléggé másképpen, egészen másképpen vagy éppen ellentétesen gondolkodnak?
- g) mennyire térnek el nézetei a vallásos emberekétől a tudomány, a gazdaság, a politika, a szociális kérdések, a művészet, a szórakozás terén, valamint a szegénység, a cigányok és a zsidók megítélésében.

A vallásossággal kapcsolatos alap-beállítódások

A Milyen értékeket lát az ön számára rokonszenves vallásokban? kérdésre adott leggyakoribb válaszok a vizsgált hét csoportban a következőképpen alakultak:

1. tábla: Rokonszenves értékek a különböző vallásokban

	katoli- kusok 81 fő	reform á- tusok 30 fő	evangé- likusok 28 fő	evangé- liumi ke- reszténye k 22 fő	maga módján vallásoso k 70 fő	skolázat - lan vallá- sosok 56 fő	nem vallá- sosok 49 fő
<i>nincs számára rokonszenves vallás</i>							6 %
szeretet	28 %	7 %	13 %	22 %	23 %	30 %	12 %
közösség	10 %		18 %	9 %	10 %		
hit Istenben	18 %	3 %	13 %	4 %		10 %	
erkölcsi elvek és értékek	21 %		29 %	15 %	18 %		10 %
hit	9 %				17 %	9 %	
hit Jézusban	4 %	21 %	9 %		3 %		4 %
a Biblia központi szerepe		17 %		45 %			
béke			13 %		4 %		3 %
segítés, adás	5 %				3 %		5 %
szabadság tisztelete			8 %				
szociális érzékenység			11 %				
egyszerűség, közvetlenség					6 %		
hagyományok tisztelete	6 %						
elfogadás	5 %						
igazságkeresés, igazságosság	5 %						

A többiektől leginkább a Biblia központi szerepének hangsúlyozásával az evangéliumi keresztyének különböztek, a reformátusok pedig ezen kívül még a Jézus-hit hangoztatásával is. Az iskolázatlan hívők elsősorban a szeretet hangsúlyozásával, az evangélikusok az erkölcsi elvek kiemelésével tértek el a többiketől.

A Melyek azok a kérdések, problémák, feladatok, amelyekről úgy érzi, hogy a vallásos emberek jobban meg tudnák oldani, mint mások? kérdésre a következőképpen reagáltak:

2. tábla: kérdések, problémák, feladatok, amelyeket vallásos emberek jobban meg tudnának oldani

	katolikusok 81 fő	reformátusok 30 fő	evangélikusok 28 fő	evangéliumi keresztények 22 fő	maga módján vallásosok 70 fő	skolázatlan vallásosok 56 fő	benvalásosok 49 fő
<i>Nincs ilyen</i>	22 %	27 %	29 %	0%	40 %	32 %	63 %
<i>a legtöbb probléma ilyen</i>					4 %		
szociális tevékenység, szeretetszolgálat	20 %	13 %	25 %	4 %	11%	10 %	
lelki betegség, lelki problémák		10 %		20 %			
nevelés, oktatás		10 %	25 %	9 %			
halál elfogadása, kezelése	6 %			10 %			6 %
családi problémák	9 %		7 %			9 %	
nevelés			8 %	9 %			
erkölcsi kérdések	8 %			8 %			
vallási kérdések						8 %	8 %
konfliktusok kezelése				9 %			
önzetlenség				9 %			
a halál kezelése			7 %				

A nemleges válaszok hiányával az evangéliumi keresztények, legnagyobb arányával a nem vallásosok különböztek leginkább a többiektől. A katolikusok és a maguk módján vallásosok jellemző válasza a szociális szolgálat volt, az evangélikusoké emellett még az oktatás és nevelés.

A Melyek azok a kérdések, problémák, feladatok, amelyekről úgy érzi, hogy csupán vallásos emberek segítségével lehetne megoldani kérdésre az evangéliumi keresztények kivételével mindegyik csoportban legalább 30 százalék, a maguk módjáv vallásosoknak viszont 53, a nem vallásosoknak pedig 76 százaléka nemleges választ adott. A katolikusok 5, az evangélikusok 8 százaléka úgy gondolta, hogy mindenféle kérdés és probléma ide tartozik. Az evangéliumi keresztények 15 százaléka szerint – és ez vált beállítódásuk legmarkánsabb jegyévé– szerint Istent cselekszik a vallásos embereken keresztül. A katolikusok, a reformátusok, az evangélikusok és a maguk módján vallásosok legnagyobb arányban (8-11 %) az erkölcsi kérdéseket említették; az evangélikusok ezen kívül még a béketeremtést és a

missziót. Az iskolázatlan vallásosok a családot, a lelki problémákat és a szeretet (7-7 %) említették legnagyobb arányban. A nemleges választ adók arányát is figyelembe véve az evangéliumi keresztények és a nem vallásosok különböztek leginkább a többiektől.

Nem vallásosok a vallásos hívekről

Az 54 felső fokon tanuló vagy diplomás nem vallásos kérdezett közül 29 rendelkezett vallásos ismerősei, 25-nek voltak vallásos családtagjai, 21-nek vallásos munka- vagy iskolatársai, 17-nek közeli vallásos barátai. Közülük 16-an tartották nagyon fontosnak, 24-en eléggé fontosnak, 13-an alig valamennyire fontosnak azt, hogy egy nem vallásos ember is ismerje valamennyire a vallás világát, és csupán egyvalaki nem.

A Milyen a kapcsolata a vallásos emberekkel? kérdésre 17-en azt válaszolták, hogy „jó” vagy „nagyon jó”, 9-en, hogy kapcsolatukban a vallás nem játszik szerepet, 6-an normálisnak, 2-2-en személyfüggőnek, toleránsnak nevezik. Ketten azt felelték, hogy csak szüleikkel jó a kapcsolatuk, ketten pedig azt, hogy tisztelik a vallásosok nézeteit, de különösen nem érdeklődnek irántuk.

A Milyen fajta előnyök származnak abból, ha valaki vallásos? kérdésre 9-en „nem tudom”-mal, 7-en „semmilyen”-nel feleltek. Hárman a közösségi életet nevezték meg előnynek, ketten-ketten így válaszoltak: „bérlet a mennyországba”, könnyebben elfogadnak dolgokat”, „kiegyensúlyozottak”, „nyugodtak”, „a hívőket támogatják”, „könnyebb feldolgozzák a problémákat”, „tartoznak valahová”, „lelki támasz”.

A Milyen fajta hátrányok származnak abból, ha valaki vallásos? kérdésre „nincs ilyen”-nek válaszoltak 11-en, „nem tudom”-mal 9-en. A többiek nagyobb részt a vallásosság kritikus mozzanatait fogalmazták meg: „csőlátás”, „kirekesztődés” (3-3 fő) „befolyásolhatók”, „irányíthatók”, „egynézőpontúak”, „elvakultság”, „kötöttségek”, „negatívan ítélik meg őket” (2-2 fő).

A Miben tud egyetérténi, miben együttműködni vallásos emberekkel? kérdésre a válaszolók egyharmada azzal válaszolt, hogy bármiben¹⁵, ketten azzal, hogy „mindenben, amik nem ellenkezik erkölcsi normáimmal”. Hétköznapi dolgokban és karitatív tevéységben fogna össze a vallásosokkal négy-négy, bármilyen munkában, családi ügyekben, polgári értékek védelmében két-két fő.

A Milyen kérdéseket, problémákat illetően érzi, úgy, hogy a vallásos emberek ezekről eléggé másképpen gondolkodnak? kérdésre „nem tudom”-mal felelt a válaszolók negyede.

Öten a vallási kérdéseket, négyen a halál, hárman-hárman, a család és a szexualitás, ketten-ketten az abortusz, az élet, az emberi viszonyok, az erkölcsi normák, a szórakozás és a világ keletkezése témákat említették.

A válaszolók egyhatoda „nem tudom”-mal válaszolt a Milyen kérdéseket, problémákat illetően érzi, úgy, hogy a vallásos emberek ezekről egészen másképpen gondolkodnak? kérdésre. Ketten az állították, hogy nincs ilyen kérdés. Hárman-hárman említették az élet,

az Isten, a párkapcsolat és a szexualitáscetten-ketten pedig az abortusz, a halál utáni élet, a társadalmi kérdések, a vallási kérdések és a világ működése témákat.

Arra a kérdésre, hogy Milyen kérdéseket, problémákat illetően érzi, úgy, hogy a vallásos emberek ellenségesen gondolkodnak? 9-en válaszoltak „nem tudom” - mal és hatan azzal, hogy nem tudnak ilyenről. Hatan a más vallásúak megítélését, hárman az abortuszt, ketten pedig a szexualitást említették.

Öt fokú skála¹⁶ segítségével vizsgáltam, hogy a nem vallásos felsőfokon tanulók és diplomások nézetei mennyire egyeznek a vallásosok nézeteitől különböző kérdéskörökben, és a következő eredmény adódott:

• szegénység	3.7
• művészet	3.5
• gazdaság	3.4
• szociális kérdések	3.2
• cigányok megítélése	3.2
• politika	3.1
• zsidók megítélése	3.1
• tudomány	2.9
• szórakozás	2.5

Jellemző, hogy politikai és világnézeti kérdésekben nagyobb volt az egyetértés, mint a habitus- és ízlés-jellegű szórakozás esetében, ám ebben sem volt gyökeres eltérés.

A kérdezettek vallásosságának alapvető jellemzői

Három minősítendő¹⁷ kijelentés arra vonatkozott, hogy a vallásos ember mennyire tekinti vallását és/vagy egyházát egyedül üdvözítő útnak. A különböző csoportok attitűdjei a következőképpen alakultak:

	Egyedül csak az egyistenhit üdvözít	Mivel Isten számunkra Jézusban jelent meg, ezért csak a keresztség tekinthető igazi vallásnak	Nincs üdvösség egyházamon kívül
katolikus „klerikusok”	3.4***	3.5**	2.4* ¹⁸
katolikus „laikusok”	2.8**	3.2**	1.9
református „klerikusok”	3.5**	4.3	2.0
református „laikusok”	3.7**	3.2***	2.2*
evangélikus „klerikusok”	2.8**	3.7*	2.1
evangélikus „laikusok”	3.7**	4.1	2.0
evangéliumi keresztény „klerikusok”	3.2***	4.7	1.6
evangéliumi keresztény „laikusok”	3.3***	4.3**	2.0
„klerikusok”	3.2***	4.0	2.0
„laikusok”	3.3***	3.7**	2.0
iskolázatlan idős vallásosok	4.4	3.3	3.1
maguk módján vallásosok	3.6*	2.0	1.7

Míg a többség egyetért azzal, hogy egyházakon kívül is vezetnek utak az üdvösségre, kisebbségben vannak azok, akik szerint szerint nem csak az egyistenhit üdvözít¹⁹, és még kevesebben azok, akik a keresztségén kívül más vallásokat is igazi vallásnak tekintenek. A többiektől leginkább az iskolázatlan idős hívők különböznek átlagosnál jóval nagyobb mértékű elzárkózásukkal. Abban a tekintetben, hogy csak a keresztség tekinthető igazi vallásnak, az evangéliumi keresztények térnek el leginkább a többiektől. Érthetően a maguk módján vallásosak bizonyulnak legnyitottabbnak, hiszen egyfelől vallásosságok nem egyházas, nem egyházi keretben működik, másfelől barkácsolt vallásosságuk nem keresztény elemekkel is jellemezhető, ugyankkor – mivel

egy alapján keresztény kultúrában alakították ki a maguk vallásosságát – az egyistenhit körükben is határt jelent.

Akik egyetértettek azzal, hogy a kereszténység vezet az üdvösséghez, eképpen érveltek mellette: „Csak Krisztusban érünk célba” (katolikus lelkészhallgató), „s keresztények útja Jézus” (református lelkészhallgató, katolikus teológushallgató), „Solus Christi!” (evangélikus lelkészhallgató), „A jézusi megváltás a valós cél” (adventista teológushallgató), „Jézus hatalmát nem korlátozhatjuk, azt üdvözít, akit akar” (katolikus diplomás). Az állítással vitatkozók egy része azzal támasztja alá igazát, hogy „Nem csak, hanem inkább” (katolikus lelkészhallgató), vagy azzal, hogy „A kereszténység egy ajánlott út, de mások is eljuthatnak az üdvösségre” (katolikus teológushallgató). Másik részük kifejezetten állítja, hogy más lehetőségek is vannak: más aklokban más juhok is vannak (katolikus diplomás, evangélikus lelkész), „Mit szóljon erre az igazi monoteista: a zsidó, a muszlim? (református diplomás), „Krisztus útjai néha más vallásokban világosabban jelennek meg, mint a mai kereszténységben” (evangélikus lelkészhallgató).

Azt, hogy csak az egyistenhit üdvözít, több felől is vitatják. Egyfelől azzal, hogy „Ez csak a kereszténységre érvényes” (református diplomás, diplom. ért.), másfelől azzal, hogy „Ezt Európában a maga javára fogalmazta meg a kereszténység (református diplomások). Ismét másfelől azzal, „Az egyistenhit nem üdvözít, csak Krisztus” (református lelkészhallgató, adventista teológushallgató, szabad keresztény diplomás, szabad keresztény lelkész), megint mások azzal, hogy „Egy út vezet Istenhez, mely keskeny és egyenes” (diplomás nazareus) „Az életre vivő út keskeny, azon kevesek járnak (diplomás Jehova tanú).

Mi az, ami közös a sokféle vallásban?

A keresztény vallások, egyházak a misszió területén jutottak el legmesszebbre a vallásközi közeledésben és párbeszédben. A jezsuita Avery Dulles négyféle lehetséges modellt különböztet meg a misszióban: a) A kényszerítő modell, melyben a politikai vezetés alattvalóit rá akarta kényszeríteni, hogy uralkodóik vallását kövessék. b)) A közeledés-modell, mely arra alapoz, hogy a vallásos indíttatás alapján véve minden emberben ugyanaz, és ezért a vallások lényegüket tekintve megegyeznek. c) A pluralizmus modellje szerint a sokféleség áldás, és ezért az összes vallás együttesen meghaladja az egyes vallások hibáit és korlátait.²⁰ d) A tolerálás (a békés egymás mellett élés és a fenntartásos elfogadás) modellje az a modell, amely leginkább egybevág a vatikáni tanítóhivatal és jó néhány protestáns egyház elveivel. A II. Vatikáni Zsinat, mely nagy gonddal hangsúlyozta Krisztus közvetítő szerepének egyedülálló mivoltát, azt tanította, hogy a nem keresztény vallások gyakran tartalmazzák az "igazság magvait", és "az isteni igazság fénysugarát, amely minden embert megvilágosít"²¹ Ugyanakkor a Zsinat azt már nem tanítja, hogy ezek akár kinyilatkoztatott vallások, akár kereszténységhez vezető utak lennének.²² „Bármennyire értékes is, a dialógus nem csodaszer. Nem várhatjuk, hogy túllépünk minden

véleménykülönbségen. A vallások határozottan kitartanak ellentmondó nézeteik mellett, amelyeket nem hagyhatnak el anélkül, hogy velük együtt önazonosságukat is fel ne adnák”, írja Dulles, majd így folytatja: „lehetséges volna párbeszédet folytatni néhány valódi vallásos témáról, például az ima értékéről és a misztikus tapasztalat természetéről (Dulles 2007: 25,26). Dulles szerint olyan írók, mint Bede Griffiths vagy Thomas Merton írásai megvilágítják, miként válhat a misztikus ima tapasztalata a különböző felekezetek tagjai közötti egység kötelékévé”. Ghislain Lafont bencés teológus ennél tovább megy Milyennek képzeljük el a katolikus egyházat? című könyvében azt írja, hogy „Egységes nyelv helyett különböző nyelvek érvényességének kölcsönös elismerése szükséges”, és ezt azzal támasztja alá, hogy „a katolikus egyház számára sem tárult fel ez idáig a kinyilatkoztatás minden lehetősége” (Lafont 2007:162, 164)

4. tábla: A különböző vallások közös pontja

	Létezik közös pont	Választ kínálnak az emberi lét rejtélyeire ²³	A legfőbb erkölcsi elvek ugyanazok ²⁴
katolikus „klerikusok”	4.1	3.7	3.2*
katolikus „laikusok”	3.9	4.0	3.3
református „klerikusok”	4.0	3.4	3.0
református „laikusok”	4.3	3.7	3.2*
evangélikus „klerikusok”	3.8*	3.7	3.5
evangélikus „laikusok”	4.1	3.9	3.3
evangéliumi keresztény „klerikusok”	3.3**	3.6*	2.9*
evangéliumi keresztény „laikusok”	3.0	3.1*	2.8*
„klerikusok”	3.6*	3.6	3.0
„laikusok”	3.8	3.7	3.2*
iskolázatlan idős vallásosok	3.5*	3.7	3.7*
maguk módján vallásosok	4.2	3.6*	3.5

Abban a tekintetben, hogy létezik-e közös pont az evangéliumi keresztények kivételével a valamennyi csoportban a többségi vélemény egyértelműen igenlő. Hasonló a helyzet

abban a tekintetben annak a kijelentésnek az elfogadásában is, mely szerint a vallások a leglényegesebb kérdésekre kínálnak választ.

Akik vitatják, hogy lenne közös pont a különböző vallásokban, a következőkkel érvelnek: „Több vallásnak nincs sok közös pontja, mert kultúránként különböznek (katolikus teológushallgató), „A nem keresztény vallások más vallások más megoldásokat kínálnak, ezeket nem lehet egy kalap alá venni Jézus váltságával” (evangélikus teológushallgató), „Az csupán szlogen, hogy Jézusban egyek vagyunk” (pümkösi teológushallgató), „Van is meg nincs is: Persze, hogy Isten az, de a különböző vallások másképpen magyarázzák” (adventista teológushallgató). Többen el is magyarázzák, hogy mi a közös pont: „az istenhiányban sínylődő ember” (református lelkészhallgató), „valami felelősség iránti vágyakozás” (református lelkészhallgató), „közös a hit: Istenben” (református teológushallgató), „az örökkévalóság utáni vágy” (katolikus diplomás), „Sok elképzelésünknek van közös eredete (diplomás Jehova tanú).

Azok, akik vitatják, hogy minden vallás választ kínál az emberi lét rejtélyeire, avval érvelnek, hogy ez lehet „hamis kínálat is” (adventista teológushallgató), „ha nem is mind kínál, de keres” (diplomás Jehova tanú), „sok vallás semmiféle kézzel fogható választ nem ad” (református lelkész). Azzal kapcsolatban, hogy szenttel való érintkezés lenne a közös pont, csak az elutasítók érvelnek: „csak a vágy közös” (katolikus lelkészhallgató), „A Szent nem csak erő, hanem önvaló személy” (adventista teológushallgató), „A valláskövetés tökéletessége a szentek jelleme” (Krisna-hívó szerzetes), „Az emberiséggel egyidős a egy felsőbb lény keresése, de ennek nem kell titokzatosnak lennie (református lelkész). A közös pontot az egyetemes igazságban megjelölő kijelentés azza utasítja el, hogy „A vallások nem egyeznek az igazságban” (szabadkeresztény diplomás), „Jézus az egyedüli igazság (szabadkeresztény lelkész), „Ellentmondó tanítások nem lehetnek igazak” (diplomás Jehova tanú), „Az egyes vallások az egyetemes igazságnak csak valamely töredékét tartalmazzák” (református lelkész).

A „hivatalos” keresztény tanítástól az „erkölcsi közös nevező” (2.4) feltételezése áll legtávolabb, mely Hans Küng²⁵ A világvallások etikája című műve alapján fogalmazódott meg. Állítását, mely szerint, hogy a világvallások „legfőbb erkölcsi elvei lényegileg egyeznek, amit egymásra nagyon hasonlító (lényegében azonos) »tízparancsolataik« is bizonyítanak” a „laikusok” kivételével mindegyik csoportban nagyjából fele-fele arányban fogadják és utasították el. Állítását, mely szerint, hogy a világvallások „legfőbb erkölcsi elvei lényegileg egyeznek, amit egymásra nagyon hasonlító (lényegében azonos) »tízparancsolataik« is bizonyítanak” a „laikusok” kivételével mindegyik csoportban nagyjából fele-fele arányban fogadják és utasították el. Ez esetben inkább azok érvelnek, akik kétségbe vonják a „tízparancsolatok” lényegi hasonlóságát: „Ami az egyik vallásban tiltott, a másokban (feltételek mellett) engedett” (katolikus teológushallgató), „Kérdés, melyik a hiteles tízparancsolat” (adventista teológushallgató), „Eldöntendő, hogy a közös elv a vallásban vagy pedig az emberben van” (református lelkész). Egy figyelemre méltó

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.1-20>

- 15 -

mellette érvelés: „Isten egy, az Ő elvárásai felénk hasonlóak, Bizonyos erkölcsi elvek (például a humánus) születésünktől bennünk vannak” (diplomás Jehova tanú),

Valamennyi esetben laikusok, a laikusok körében pedig a maguk módján vallásosok voltak legfogékonyabbak a közös pont felismerésében. Erre legalább kétféle magyarázat is kínálkozik: a) kevésbé köti őket (ha köti egyáltalán) valamelyik egyház tanítása, b) körükben eléggé jellemző a többféle vallás elemeiből „összebarkácsolt” vallásosság. Kiolvasható eléggé egyértelműen egy másik tendencia is: a legtöbb esetben az evangéliumi protestáns egyházak hívei mutatkoztak leginkább elzárkózónak a „közös nevező” elfogadásában.

A kérdezettek vallásosságának alapvető jellemzői

Három minősítendő²⁶ kijelentés arra vonatkozott, hogy a vallásos ember mennyire tekinti vallását és/vagy egyházát egyedül üdvözítő útnak. A különböző csoportok attitűdjei a következőképpen alakultak:

3. tábla: Mennyire tekintik vallásukat egyedül üdvözítő útnak?

	Egyedül csak az egyistenhit üdvözít	Mivel Isten számunkra Jézusban jelent meg, ezért csak a kereszténység tekinthető igazi vallásnak	Nincs üdvösség egyházamon kívül
katolikus „klerikusok”	3.4***	3.5**	2.4* ²⁷
katolikus „laikusok”	2.8**	3.2**	1.9
református „klerikusok”	3.5**	4.3	2.0
református „laikusok”	3.7**	3.2***	2.2*
evangélikus „klerikusok”	2.8**	3.7*	2.1
evangélikus „laikusok”	3.7**	4.1	2.0
evangéliumi keresztény „klerikusok”	3.2***	4.7	1.6
evangéliumi keresztény „laikusok”	3.3***	4.3**	2.0
„klerikusok”	3.2***	4.0	2.0
„laikusok”	3.3***	3.7**	2.0
iskolázatlan idős vallásosok	4.4	3.3	3.1
maguk módján vallásosok	3.6*	2.0	1.7

Míg a többség egyetért azzal, hogy egyházakon kívül is vezetnek utak az üdvösségre, kisebbségben vannak azok, akik szerint nem csak az egyistenhit üdvözít²⁸, és még kevesebben azok, akik a kereszténységen kívül más vallásokat is igazi vallásnak tekintenek. A többiektől leginkább az iskolázatlan idős hívők különböznek átlagosnál jóval nagyobb mértékű elzárkózásukkal. Abban a tekintetben, hogy csak a kereszténység tekinthető igazi vallásnak, az evangéliumi keresztények térnek el leginkább a többiektől. Érthetően a maguk módján vallásosak bizonyulnak legnyitottabbnak, hiszen egyfelől vallásosságok nem egyházas, nem egyházi keretben működik, másfelől barkácsolt vallásosságuk nem keresztény elemekkel is jellemezhető, ugyanakkor – mivel egy alapjában keresztény kultúrában alakították ki a maguk vallásosságát – az egyistenhit körükben is határt jelent.

Akik egyetértettek azzal, hogy a kereszténység vezet az üdvösséghez, e-képpen érveltek mellette: „Csak Krisztusban érünk célba” (katolikus lelkészhallgató), „s keresztények útja Jézus” (református lelkészhallgató, katolikus teológushallgató), „Solus Christi!” (evangélikus lelkészhallgató), „A jézusi megváltás a valós cél” (adventista teológushallgató), „Jézus hatalmát nem korlátozhatjuk, azt üdvözít, akit akar” (katolikus diplomás). Az állítással vitatkozók egy része azzal támasztja alá igazát, hogy „Nem csak, hanem inkább” (katolikus lelkészhallgató), vagy azzal, hogy „A kereszténység egy ajánlott út, de mások is eljuthatnak az üdvösségre” (katolikus teológushallgató). Másik részük kifejezetten állítja, hogy más lehetőségek is vannak: más aklokban más juhok is vannak (katolikus diplomás, evangélikus lelkész), „Mit szóljon erre az igazi monoteista: a zsidó, a muszlim? (református diplomás), „Krisztus útjai néha más vallásokban világosabban jelennek meg, mint a mai kereszténységben” (evangélikus lelkészhallgató).

Azt, hogy csak az egyistenhit üdvözít, több felől is vitatják: egyfelől azzal, hogy „Ez csak a kereszténységre érvényes” (református diplomás) dimlo. ért), másfelől azzal, hogy „Ezt Európában a maga javára fogalmazta meg a kereszténység (református diplomások), ismét másfelől azzal, „Az egyistenhit nem üdvözít, csak Krisztus” (református lelkészhallgató, adventista teológushallgató, szabadkeresztény diplomás, szabadkeresztény lelkész), megint mások azzal, hogy „Egy út vezet Istenhez, mely keskeny és egyenes” (diplomás nazarenus) „Az életre vivő út keskeny, azon kevesek járnak (diplomás Jehova tanú).

Absztrakt. Egy empirikus vallásszociológiai kutatás keretében vizsgáltuk, hogy hívők és nem hívők, valamint különböző felekezetű keresztények, laikusok és klerikusok

a) hol húzzák meg az igaz hit és az eretnesség határát, b) mennyire nyitottak a vallásközi közeledéssel többé-kevésbé elfogadott („hivatalos”) keresztény tanításra szemben, c) hogyan viszonyulnak az olyan, ebben a tekintetben radikálisan nyitott („avantgárd”) keresztény elképzelésekhez. Milyen értékeket látnak a számukra rokonszenves vallásokban; b) szerintük melyek azok a kérdések, problémák, feladatok, amelyekről úgy érzik, hogy csupán vallásos emberek segítségével lehetne megoldani, vagy úgy, hogy a vallásos emberek jobban meg tudnák oldani, mint mások; c) szükségesnek tartják-e (és ha igen, mennyire), hogy a különböző vallások hívei közeledjenek egymáshoz, valamint azt, hogy szerintük mi lehetne ennek útja, módja; d) mit gondolnak, milyen akadályok hátráltatják a vallások közötti közeledést protestánsok és katolikusok között, keresztények és zsidók, keresztények és nem keresztények között?

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Aszalós János (1998): Szekták az egyházmegyei zsinatok tükrében. – Kézirat.
- [2.] Béky gellért (2005): Lótusz vagy kereszt. Katolikus kézikönyv buddhizmusról és kereszténységről. – Új Ember, 61 (3): 2972.
- [3.] Diós István (szerk.) (2000): II. Vatikáni Zsinat dokumentumai . – Szent István Társulat, Budapest.
- [4.] Dulles, Avery (2002): Krisztus a vallások között. – Mérleg, 38 (1): 15-26.
- [5.] Farkas A. Márton (2001): Ezoterikusok Haynau Baráti Köre. – Élet és irodalom, 45 (30): 15-16.
- [6.] Greeley, Andrew (1974): Unsecular Man. The persistence of religion. – Delta Book, new York.
- [7.] Griffiths, Bede (2006): Kelet és Nyugat házassága. – Filosz Kiadó, Budapest.
- [8.] Hankiss Elemér (1999): Proletár reneszánsz. – Helikon, Budapest.
- [9.] Horváth Róbert: A konzervatív forradalom.
<https://www.istenivaros.hu/roberthorvath/konzervativforradalom.html>
- [10.] Kamarás István (2003): Kis magyar religiográfia. – Pro Pannonia, Pécs.
- [11.] Kamarás István (2020): A vallásközi párbeszéd esélye kutatásaim tükrében. – In: Gergels A. és mtsai. (szerk.): Kultúra, közösség és társadalom : Tanulmányok Tibori Tímea tiszteletére. Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest
- [12.] Kecskés Péter (2003): Tükör által homályosan. A tradíció, tradicionalitás, tradicionalizmus kétfajta értelmezése. – Ökotáj, 2003 (31-32) : 43-50.
- [13.] Küng, Hans (1994): Világvallások etikája. – Egyházforum, Budapest.
- [14.] Lafont, Ghislain (2007) Milyennek képzeljük el a katolikus egyházat? Pannonhalma, Bencés Kiadó.
- [15.] László András (2001): Szellem, jobboldaliság, tradíció. – Sacrum imperium, 2001 (7): 3-8.
- [16.] Melton, Gordon (2000): The Post-New Age Spiritual Emergence Movement. Cesnur 2000.
- [17.] Varga Csaba (szerk.) (2005): Metaelmélet, metafilozófia. – Stratégiakutató Intézet Kht, Budapest.
- [18.] Mund Katalin: Kelet istenei Nyugaton. <http://hps.elte.hu/~km/KELETISTSM.pdf>
- [19.] Niebuhr, H.R. (1957): The Social Sources of Denominationalism. – World Publishing Co., Cleveland.
- [20.] Schuon, Frithjof (2005): A vallások transzcendens egysége. – Kvintesszencia Kiadó, Debrecen.
- [21.] Tomka Miklós (2001): Inkulturáció. [hálózati elektronikus dokumentum]. Budapest, MTA Filozófiai Kutatóintézet, Akadémiai-Filozófiai Nyitott Egyetem.
- [22.] Tomka Miklós, Zulehner, Paul M. (1999): Religion in dem Reformländern Ost(Mittel)Europas. – Schwabenverlag, Ostfildern.
- [23.] Török Péter (2007): És (a)mikor destruktívak? Budapest, Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet, Párbeszéd Alapítvány, HÍD Alapítvány
- [24.] Troeltsch, Ernst (1960): The Social Teaching of the Christian Churches. New York, Harper and Row.
- [25.] Ulickaja, Ljudmila (2009): Dalniel Stein, tolmács. – Magvető, Budapest.

[26.] Varga Csaba (2008): A metafizológia gyönyörűsége. – Kairosz Kiadó, Budapest.

[27.] Vorgrimler, Herbert (2006): Új teológiai szótár. – Gönczöl Kiadó, Budapest.

Appendix

¹ A teocentrizmus azonban nem nyújt kielégítő alapot a párbeszédhez azokkal a vallásokkal, amelyek politeisták, panteisták vagy ateisták.

² Ahogyan a IV. századi szónok, *Symmachus Szent Ambrussal* folytatott vitájában kijelentette: "Lehetetlen, hogy ily hatalmas misztérium csak egyetlen úton közelíthető meg." (Dulles, 2002)

³ A protestáns egyházakat a vallásszociológusok általában a denominációk közé sorolják, de többen a zsinat után a katolikus egyházat is, mások pedig – a kontextus szerepét hangsúlyozva – az észak-amerikai katolikusokat is.

⁴ Ha az egyes hívek vallási identitás-történetét vizsgáljuk, tapasztalhatjuk, hogy például az egyházas attitűd átválthat szektásba (ha például valaki belép egy egyházon belüli vallási elit mozgalomba) vagy kultikusba is (ha például valaki saját felekezetén kívül más vallási közösséget is látogat).

⁵ És a rendszerváltás előtt sem volt nagyobb.

⁶ Közéjük tartozik a hazánkban is milliós nagyságrendű maguk módján vallásosak, jelentős hányada.

⁷ A különféle szellemi, természetfölötti jelenségekben hívőktől, a racionalistákon, humanistákon és pragmatistákon át a meggyőződéses ateistákig.

⁸ Amelyek főképpen szinkretikus kultuszokat testesítenek meg.

⁹ Hazánkban sokan közülük például az Ezoterikus Tanok Egyháza előadásait látogatják, de a doboló számán gyülekezet tagjainak harmada is vallását valamilyen mértékben gyakorló keresztény.

¹⁰ Az angol keresztényeknek például negyede-harmada hisz ilyenfajta, „light” reinkarnációban.

¹¹ A *Parokia.net* református portálon jelent meg Varga Csaba *Hogyan nőhetünk naggyá?* című írása, melyben a különböző létfokozatok így – korántsem a keresztény felfogásnak megfelelően, és ezért jó néhány református klerikus és laikus megrökönyödésére – következnek egymás után: „természet, társadalom, egyéni és társadalmi tudat, szellem, személyes isten, abszolútum (istenség).

¹² Amelyhez sok segítséget kaptam az Evangélikus Egyetem, a Károli Gáspár Református Egyetem Tanárképző Kara, az Adventista Teológiai Főiskola, a Baptista Teológiai Akadémia és a Pünködi Teológiai Főiskola tanáraitól és diákjaitól, valamint tanítványaimtól Pannon Egyetemen, a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán és az Evangélikus Egyetemen.

¹³ Nagyobb részt Hit Gyülekezete tag

¹⁴ Három kontrollcsoport is szerepel a kutatásban: felsőfokon tanuló vagy diplomás maguk módján vallásosok és nem vallásosok, valamint vallásukat rendszeresen gyakorló, 50 éven felüli és iskolázatlan (csak általános és szakiskolai végzettségű) hívek (akiknek, – mint országosan is – kétharmada katolikus).

¹⁵ Egy részük ezzel a megszorítással: a vallási kérdéseken kívül

¹⁶ 5=nem tér el, 4=alig tér el, 3=eléggyé eltér, 2=nagyon eltér, 1=teljesen eltér.

¹⁷ 1: egyáltalán nem ért egyet, 2: inkább nem, mint igen, 3: egyetért meg nem is, 4: inkább igen, mint nem, 5: teljesen egyetért

¹⁸ A szórás mértékének jelölése. * eléggé kismértékű szórás (az átlagtól 1.0 távolságra lévő értékek 26-40 %-ot tesznek ki). ** közepes mértékű szórás (az átlagtól 1.0 távolságra lévő értékek 40-55 %-ot tesznek ki). *** nagymértékű szórás (az átlagtól 1.0 távolságra lévő értékek 55-70 %-ot tesznek ki).

¹⁹ Ebben a tekintetben rendkívül megosztott volt a legtöbb csoport.

²⁰ Hasonlít ez az elképzelés a IV. századi szónok, *Symmachus* kijelentéséhez, amikor *Szent Ambrussal* folytatott vitájában érvelt: "Lehetetlen, hogy ily hatalmas misztérium csak egyetlen úton közelíthető meg."

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.1-20>

- 20 -

²¹ *Dei verbum*, dogmatikai konstitúció az isteni kinyilatkoztatásról, 14. (II. Vatikáni 2000)

²² Kivéve természetesen a speciális helyet elfoglaló judaizmust.

²³ A II. Vatikáni Zsinat megállapítása (Vorgrimler, 2007:696).

²⁴ Teljes szöveg: "Az, hogy legfőbb erkölcsi elveik ugyanazok, amit a nagyon hasonló tízparancsolatok is bizonyítanak" (Küng, 1994:49-51)

²⁵ Az elhíresült katolikus teológus, – akit XXIII. János pápa a II. vatikáni zsinat tanácsadójává nevezett ki – a Tübingeni Egyetem Ökumenikus Kutatóintézetét vezette. Egyik legismertebb művében a legnagyobb vallások etikai közös nevezőjét kereste. Teológiáját – mely többször váltotta ki a Vatikán kritikáját vagy rosszsallását – ő maga a „posztmodern spiritualitással” jellemzi.

²⁶ 1: egyáltalán nem ért egyet, 2: inkább nem, mint igen, 3: egyetért meg nem is, 4: inkább igen, mint nem, 5: teljesen egyetért

²⁷ A szórás mértékének jelölése. * eléggé kismértékű szórás (az átlagtól 1.0 távolságra lévő értékek 26-40 %-ot tesznek ki). ** közepes mértékű szórás (az átlagtól 1.0 távolságra lévő értékek 40-55 %-ot tesznek ki). *** nagymértékű szórás (az átlagtól 1.0 távolságra lévő értékek 55-70 %-ot tesznek ki).

²⁸ Ebben a tekintetben rendkívül megosztott volt a legtöbb csoport.

Imrine: Valláslélektan [Religious psychology]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.21-27>

- 21 -

A VALLÁSLÉLEKTAN SEGÍTŐ SZEREPE [THE FACILITATING ROLE OF RELIGIOUS PSYCHOLOGY]

IMRINÉ CSÁKÁNYOS MELINDA

ORCID ID 0000-0001-6148-5193

*Wesley János Lelkészképző Főiskola**Wesley Theológiai és Valláspedagógiai Doktori Iskola*szabkermelinda@gmail.com

Abstract. There has always been a huge gap between theology and other sciences in terms of worldview. The birth of the psychology of religion has brought a new link between sciences, overcoming the differences in worldviews and bringing them together on the basis of objectivity. William James was a prominent figure in this linkage, laying foundations that are still recognised today. The study of religious experiences raises countless questions, but research to date has shown that not only do these studies benefit science, but they also help to preserve the religious and mental health of various religious communities.

Keywords: religious psychology, religious experience, conversion, objectivity, religious dynamics

Bevezetés

A vallási élet történései az emberi lélek teljességében játszódnak, ezért fontos feltenni a kérdést, hogy milyen eszközeink vannak arra, hogy rálássunk az ott zajló eseményekre? Az egyik ilyen eszköz a vallás lélektana. A valláslélektan egy olyan szakterület, mely a valláshoz kötődő tudatélményeket kutatja. Vizsgálja, hogy ezek az élmények hogyan és milyen rendszert alkotva épülnek fel az emberben. Mielőtt ezekről részletesebben szó esne, mindenképp beszélni kell a vallásról. A vallás, mint fogalom a valláslélektan alapja. Szociológiai megközelítés felől elmondható, hogy a vallás megerősítő funkcióval rendelkezik. A vallás definíciónak számtalan formája létezik, mely annak köszönhető, hogy egy komplex dolgot kell röviden összefoglalni. Témám tekintetében két szignifikáns szakember gondolatait szeretném idézni. Az első Süle Ferenc, aki hazánkban foglalkozott a valláslélektan kérdésével, a másik William James nevéhez kötődik, akit az amerikai funkcionális pszichológia alapító atyjaként ismerünk. „A vallás szociálpszichológiai rendszer a vallási szükséglet kielégítésének, a vallási élmények megszerzésének és ebben való fejlődés elősegítésének módszereit emberek sokaságának részére kialakító és biztosító kultúra, mely az alapelveinek megfelelő életfelfogást és az ebből következő életformát, az emberek egymás közötti kapcsolatát megszervező erkölcsi, morális rendet is igyekszik kialakítani és fenntartani.” (Süle, 1997, p. 25.) „A vallás az ember teljes reakciója az életre, tehát miért ne mondhatnánk, hogy bármely teljes reakció az életre vallás? A teljes reakciók

Opuscula Theologica et Scientifica 2025 3(2): 21-27.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.21-27>

- 22 -

különböznek az eseti reakcióktól és a teljes attitűdök a szokásos vagy szakmai attitűdöktől.” (William, 2013, p. 40.) Jól látható, hogy a két gondolatmenet egy olyan jelenséget ír le, mely az ember egész lényét érinti, és valahogy más, mint az általános, vagy megszokott, de mégis kötődik ahhoz. Ha kultúrtörténeti szempontból nézzük, a vallásnak formaiságát tekintve jól leírható megjelenése van minden kultúrában (zsidó, keresztény, iszlám...). Ezeket a leírásokat a rituálék, az imádságok és a szimbólumok különböző formái megjelenése teszi gazdaggá. (Vergote, 2003.) A rituálék sokszor védelmi pajzsként vannak jelen, ahol a védtelen ember összekötődik a természetfeletti hatalommal és oltalmat nyer. (Wildmann, 2024.) A rituálék segítségével a közösségek képesek egymáshoz csatlakozva a transzcendens felé fordulni és abból közös és személyes élményt nyerni, ahol megszűnik a külvilág zaja és teret nyer a szent tér és szent idő fogalma. Tehát a vallás sokszínűségéből adódóan lényeges elemi kérdés, hogy mielőtt valaki a vallás lélektanával foglalkozna, megkeresse és megfogalmazza a számára megfelelő vallás fogalmat. (Benkő, 2003.)

Vallásélmény

A valláslélektan a vallási élményeket kutatja. William James (1842-1910) a valláslélektan egyik kiemelkedő alakja. Az USA-ban, 1902-ben jelent meg első könyve a „The Varieties of Religious Experience”, amivel nagy sikert aratott. A vallást egy olyan dologként írja le, ami az ember belsőjében alakul azon tettek és átélések hatására, ami őt a felsőbb hatalomhoz (az istenhez) köti. James volt az első pszichológus, aki valódi megfigyeléseket végzett, figyelembe véve a tudattalan én szerepét és igyekezett feljegyezni azokat a folyamatokat, melyek a megtérésnél alakulnak ki. Ilyen pl. egy nagyobb hatalom elismerése az emberi élet felett, a felszabadult öröm megjelenése, illetve az egyén békére törekvése. (Fruttus, 2003.) Ő nem a vallás gyökerét kutatta, hanem azokat az élményeket, melyeket a vallás nyújt az ember számára. Úgy vélte, hogy a vallás a fent említett tények miatt jelentős hatással van az emberi önazonosság alakulására. A vallási megtapasztalás egy sok tényezős vizsgálati terület, ahol az átélésben részt vesz a tudatalatti, az emberi lélek, és az emberi érzések. Úgy fogalmazott, hogy a vallás „valami több”, mint amit megfogalmazhatunk. (Benkő, 2003) Ez a valami a „felettes hit”, ami összeköti az embert a túlvilággal. (Benkő, 2003) Jellemzően a vallásélmények két tulajdonsággal rendelkeznek. Egyrészt kapcsolódnak az egyén személyes problémáihoz, másrészt kapcsolódnak olyan egyetemes transzcendens impressziókhoz, melyek mindenkire vonatkoznak. (Süle, 1997) A vallási élmények alapját nem csak a tudattal megismerhető dolgok alkotják, hanem azok a transzcendens átélések is, melyeket néha nehéz megfogalmazni. Mégis, amikor a belső tudás eggyé válik ezzel a spirituális élménnyel valami természetfeletti születik az emberben. Már maga az élmény szó rendelkezik egy olyan kisugárzással, ami képes magával ragadni az embert és a hétköznapi szürkeségét ünnepnappá varázsolni. Süle szerint, akkor érezzük igazán az élmény szót magunkénak, ha valami olyan lényeges dolog történik velünk, mely önmagunk kivirágzását segíti. A vallásélmények kezdeténél általában a megtérést találjuk (erről a későbbiekben bővebben is szót ejtek), mint első fázist. A kronológiai sorrendet figyelembe

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.21-27>

- 23 -

véve Süle szerint négy fázisról beszélhetünk: 1.) Megérintettség - észlel valamit, ami megérinti őt, 2.) Azonosulás - elindul egy egybeolvadási folyamat az adott vallással és közösséggel 3.) Sugárzás - amivel eggyé vált az átjárja egész lényét és kisugárzik élete minden területén, 4.) Megéhezés - amikor egy-egy élmény elcsendesül, újabb vágy keletkezik az élmény újbóli átélésére. (Süle, 1997) Ez egy cirkuláris lét, melynek a hit a fenntartó ereje. A hit segít fenntartani az élményből fakadó bizalmat az következő élményig. Ezek után felmerül a kérdés, hogy miként mérhető tudományos megfigyeléssel a vallásélmény? Vergote a számtalan pszichológiai mérőeszköz mellett többek közt a szemantikus és a differenciált tesztek együttes alkalmazását említi, mely képet alkothat egy személy, vagy vallási közösség egy-egy eleméről és annak változásáról. Állítása szerint már egyetlen személy vizsgálata is alkalmas arra, hogy megfigyelést végezzünk a pszichikus és a vallási komponensek között. (Vergote, 2003) A valláslélektani kutatások az idő folyamán nagyon hullámzóan alakultak. Az I. világháború után megjelenő pszichoterápiás törekvések egy időre kiemelték az egyház kezéből azt a kompetenciát, hogy ő foglalkozzon továbbra is az emberi lélek dolgaival. (Süle, 1997) A 20. században az egyház a kutatási eredményeket felhasználva saját területeinek fejlesztésébe kezdett és megjelent egyfajta kölcsönösség a két terület között. (Süle, 1997)

Valláslélektan és teológia kapcsolata

A vallásos világszeméletről általánosságban elmondható, hogy mindig összetűzésbe kerül a különféle szakterületekkel. Ez a konfrontáció Süle szerint három területen zajlik.

- Élettelen természet (fizika, csillagászat)
- Biológia tudománya (evolúció kérdése)
- Pszichológia (emberkép, lélek...)

Az ember felépítését tekintve egy komplex teremtmény. Éppen ebből adódik, hogy amikor az ember esik vizsgálat alá, akkor a vizsgálat nem támaszkodhat pusztán egyetlen tudományágra. Nem mondható, hogy az ember és a vallásélmények megtapasztalásnak vizsgálatához elegendő pusztán a teológia, biológia vagy a pszichológia. A tudományok világáról általánosságban elmondható, hogy koherens rendszert alkotnak, ami jelen esetben is kirajzolódni látszik. Valláslélektan tekintetében beszélhetünk biológiai megközelítésről (található-e genetikai alap a vallásosságban?), misztikus állapotok kutatásáról (a vallásos irodalmakban gyakran találunk extázis szerű élménybeszámolókat), szociológiai megfigyelésekről (a vallásos élet fontos részét képezik a társas hatások) stb. (Szenes, 2008) A valláslélektan eszköztárát tekintve leginkább a pszichológia tudományához sorolandó, azonban fontos megemlíteni, hogy a pszichológusok többsége mellőzve a vallást csupán, az ember istenhez való viszonyulását képes megfigyelni ezen a területen, kizárva minden mást, ami esetlegesen a természetfeletti világhoz köthető. (Szenes, 2008.) Ezzel szemben W. Kelbach sokkal inkább tekintette a valláslélektan területét a vallástudomány részének. Azzal érvelve, hogy a vizsgálat tárgya maga a vallás. (Benkő, 1979) Kúhár Flóris, katolikus

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.21-27>

- 24 -

pap írásában, így fogalmaz: „A vallásos lelkiélményekkel foglalkozik a teológia, de csak annyiban, amennyiben a kinyilatkoztatás fénye rájuk világlik; emellett a valláslélektannak marad a feladat, hogy a vallásos élményeket a pszichológia sajátos módszereivel megragadja, tudományos megismerés tárgyivá tegye”. (Kühár, 1926, p. 6.) Vagyis Kühár vélekedése szerint a két tudomány összetartozik, azonban szempontjaik különbözőek egymástól. A valláslélektan azzal segít a teológiának, hogy megfigyelést végez a személyek viselkedéséről, és annak változásairól. Pl. Hogyan nevezik Istent, hogyan imádkoznak a különböző élethelyzetekben. Ezek a helyzetek a rituálék formai megjelenése mellett belső érzelmeket, átéléseket vetítenek ki. A keresztény vallás első lépcsőfoka (vallásélménye) az úgynevezett „megtérés”. A valláslélektan tipológiai megközelítése általában a következő szavakat használja: misztikus élmény (egy az emberi létnél magasabb erő vagy személy hatására megtapasztalt élmény), újjászületés (alapja a „halállal való szembenézés”, melyet feltámadás követ) és megtérés (az újjászületés erkölcsi megnyilvánulása). (Szenes, 2013) A megtérés egy teljes átalakulást jelöl teológiai és pszichológiai szempontból is. De vajon mit tehet hozzá a valláslélektan jelenléte ahhoz, hogy pl. a keresztény vallásban a megtérés tényét még inkább kibontsa egy adott személy vagy közösség számára? W. James valláslélektani kutatásai arról tanúskodnak, hogy a megtérés folyamatában polarizáció figyelhető meg, mely szerint az öröm és a melankólia egyszerre figyelhető meg a megtért személyen. (Fruttus, 2003) A megtért egyén meg van győződve arról, hogy a jobb utat választotta, ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a veszteséget, amit ilyenkor átél, mint pl. búcsú olyan barátitársaságoktól, vagy szokásoktól, amik eddig az életéhez tartoztak, de a keresztény élettel már nem összeegyeztethetőek. Fruttus azt is kiemeli, hogy a megtérést követően, ha a megtérő személy még nem áll készen arra, hogy megtéréséről bizonyosságot tegyen, de a közösség kötelezi őt erre, ez a közösség elhagyásával is járhat. A Lofland- Stark féle megtérési modell szerint, ahhoz, hogy valaki eljusson a valós megtérésig és ne csak időleges döntést hozzon, hét lépcsőfokon kell átmennie:

- belső békétlenséget él meg
- vallásos környezettel kerül kapcsolatba
- mint valláskereső deklarálja önmagát
- nehéz életszakaszban történik a vallással való találkozás
- kötődni kezd az adott vallási csoporthoz
- a kapcsolati fókusz már csak a vallási közösség felé irányul,
- erős kötődés alakul ki az egyén és a vallási közösség között. (Török, 2007.)

Vergote is vizsgálta a megtérést, mint vallási megtapasztalás és típusukat tekintve öt csoportot hozott létre: ébredésekhez köthető megtérés, felcserélési megtérés (egy probléma gyors leváltását szolgálja), progresszív megtérés (lassú, folyamatos átalakulás), drámai megtérés (egy drámai helyzet vagy esemény hatására történik), vallásos megtapasztalás. Vergote tipológiai megfigyelése ma is jól észlelhető. Hadd emeljem ki külön a „felcserélési megtérést”. (Fruttus, 2003, p. 122-123.) A mai vallási közösségekben számtalan olyan

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.21-27>

- 25 -

személlyel találkozhatunk, akiknél a megtérés után a vallási közösség veszi át a függőség helyét, de egy kis idő elteltével újra felbukkan az az elhagyottnak gondolt deviáns viselkedés. Nagyon sok esetben a sérült identitású személyeknél a vallás, mint a függőség tárgya jelenik meg, és kialakul a vallásfüggőség. Végezetül említést kell tennünk arról is, hogy a különféle tudományok összekapcsolódása a valláspszichológiával, oly gazdagságot hozott, hogy a valláslélektan izolálódni kezdett a rokon tudományoktól. Az idő során külön vált a valláspszichológiától (tapasztalatok, magatartások, élmények kutatásával foglalkozik) a pásztorál pszichológiától (a lelkész működését segíti), illetve a vallásszociológiától. (Benkő, 1979)

Tárgyilagosság kérdése

A valláslélektan módszereit vizsgálva jogosan merülhet fel a kérdés, hogy az adott szakember megfigyelése mennyire tárgyilagossá válik? Mit is jelent tárgyilagossá válni? A tárgyilagosság fogalma valami olyasmit jelent, amikor egy ember abszolút független a saját szubjektivitásától. Képes figyelmen kívül hagyni a saját érzelmeit, elképzeléseit, múltbéli megtapasztalásait stb. Ha ez nem sikerül, akkor az objektív tények valamilyen formában sérülni fognak. Benkő szerint a tárgyilagosság kérdése több szempontból is nehézségbe ütközik a valláslélektan vizsgálatánál. Egyrészt az ember saját véleményét fogalmazza meg, ami szubjektivitást tartalmaz. Másrészt az ember személyként, mint a tudomány tárgya jelenik meg az adott vizsgálatban. Felvetődik az a kérdés is, hogy az adott pszichológus vallásos vagy ateista? Valószínűsíthető, hogy a vallásos pszichológus sokkal inkább megérti az adott vizsgálat környezetét, azonban szintén kérdésé válik, hogy lehet-e tárgyilagossá válni a vizsgálat, ahol a vizsgálatot végző személy vallásos meggyőződéssel rendelkezik? Ezek olyan örök kérdések, melyekre úgy gondolom, hogy a két oldal (vallásos és ateista) csakis együttesen tudja megtalálni a választ. A megoldás megvalósulása csakis őszinte, egymás nézeteit elfogadó, nyitott párbeszédre keresztül lehetséges.

Vallásdinamikai megfigyelések

Bevezetőm elején arról írtam, hogy Vergote szerint akár egyetlen emberen keresztül is történhet tudományos megfigyelés. Ugyanakkor nem felejtkezhetünk meg arról, hogy életünk folyamán különféle közösségekhez tartozunk, ilyen a vallási közösség is. Ezeknek a közösségeknek dinamikája van, melyben Vergote szerint a fejlődést a közösségekben megjelenő konfliktusok idézik elő. Az élet kihívásai arra ösztönzik a tagokat, hogy a konfliktusok megoldására törekedjenek. Ezek a folyamatok hozzájárulnak az egyén és a közösség hitfejlődéséhez. „Az én meggyőződésem az, hogy csak akkor tudjuk pszichológiailag értelmezni a megfigyelt vallási attitűdöket és viselkedéseket, ha azokra mint konfliktusmegoldó folyamatokra tekintünk. A személyek ugyanis konfliktusaik megoldása során alakítják ki saját vallási reprezentációjukat és vallásos hitrendszerüket.” (Vergote, 2003. old.:14.) 2022-ben megjelent egy tanulmány, melynek az volt a célja, hogy determinálja azt a folyamatot, hogy hogyan hat a kommunikáció a vallási magatartásra a

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.21-27>

- 26 -

különböző kulturális szereplők szerint. A kutatás kvalitatív módszereket, félig strukturált interjúkat, adatgyűjtést és megfigyeléseket alkalmazott a klateni Jatinom mecsetben. A kutatás eredményei kimutatták, hogy a kommunikáció figyelemre méltó hatást gyakorol a gondolkodásmódra. (Tariq Yazid, et al. 2022) A kutatás alanyai fontosnak tartották: a.) hogy a kommunikációban mindig megjelenjen az Isten és azok az érzések és gondolatok, melyek tőle származnak, b.) a kommunikációnak békét kell hoznia és igazságot kell tartalmaznia. A kutatás eredményei alapján úgy gondolják a szerzők, hogy a vallási kommunikáció két területen zajlik: önmagunkkal, illetve környezettünkkel. Az önmagunkkal való kommunikáció egyfajta érzékenyítő szerepet tölt be, melynek a célja, hogy az emberi szív változzon. Az önmagunkkal való kommunikációról ritkán esik szó, pedig a lelki egészség alapja. Elcsendesedni a külső és belső zajokban az igazi békességre jutás. Amikor a szív nem aggodalmaskodik az elme túlterheltsége miatt, sokkal nyitottabbá válik az esetleges konfliktusok békés rendezésére. (Borbás, 2013) A kutatásban résztvevő személyek úgy gondolták, hogy a másokkal való kommunikáció nem tartalmazhat szeretetlenséget, merthogy az Isten jelenléte és törvénye teszi az embert „emberré”. (Tariq Yazid, et al. 2022) Vagyis, ha valaki alárendeli magát Isten törvényének, annak látszódnia kell abban, ahogy az adott személy éli az életét vagy ahogy másokhoz kapcsolódik. Korunk individuális eszméi az egymástól való elidegenedés terelik az emberiséget, ahol folytonos megfelelési kényszer van jelen, és jellemzően nem történik visszajelzés a másik felé. (Kopp és Skrabiski, 1995) Ezzel szemben ez a kísérlet igyekszik rámutatni arra, hogy a vallásban megjelenő kommunikációnak mennyire fontos szerepe van abban, hogy hozzájáruljunk nem csak az adott egyén és közösség, de a társadalom mentális egészségéhez.

Összegzés

A valláslélektan szerepe, bár hullámzóan alakult az elmúlt évszázadban, mégis jól érzékelhető, hogy egy szignifikáns tudományról van szó, mely valahol a pszichológia és a teológia határán helyezkedik el. Bár a két terület még mindig nagy távolságtartással van egymás felé a világnézeti különbségek miatt, ettől függetlenül szükséges a két szakterület együtt dolgozása. Ugyanis a vallásélmények objektív megfigyelése segítséget nyújthat abban, hogy egy adott vallási közösség fejlődése egészséges és dinamikus legyen. A vallásélmények megfigyelése arra is rávilágíthat, hogy egy-egy vallási élmény még a normalitás keretein belül, vagy esetlegesen azon kívül helyezkedik el. Ábrahám Maslow szerint a normalitás nem más, mint „az átlagos patológia”, s minden más, ami az egészséges fejlődést gátolja, patológiásnak mondható. (Süle, 1997, p. 32-33.) Az orvostudomány gondolkodása szerint a patológiás esetek megfigyelése éppen az egészséges állapot megőrzése érdekében történik. Amikor a vallásélmények patológiás jelleget mutatnak és van lehetőség azt kimondani és vizsgálni, az egyben lehetőséget biztosít a gyógyulásra, illetve az egészséges állapot megerősítésére. Másrészt nem szabad elfelejtenünk, hogy egyetlen tudományág sem maradhat magányos (sem a teológia, sem a valláslélektan stb.), mert az nem célravezető, megrekedést okoz az adott terület fejlődésében.

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.21-27>

- 27 -

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Benkő, A. (2003): A valláspszichológiától a vallásosság pszichológiájáig. – Magyar Pszichológiai Szemle, 58 (1): 19-49. <https://doi.org/10.1556/mpszle.58.2003.1.3>
- [2.] Benkő, A. (1979): Bevezetés a valláslélektanba. – Tip. Detti, Róma.
- [3.] Borbás, G. D. (2013): A Biblia, mint kommunikációs tankönyv. – Vince Kiadó, Budapest.
- [4.] Fruttus, I. L. (2003): A megtérés, mint valláslélektani jelenség. – Magyar Pszichológiai Szemle, 58 (1): 113-126. <https://doi.org/10.1556/mpszle.58.2003.1.7>
- [5.] Kopp M., Skrabiski Á. (1995): Alkalmazott magatartástudomány. – Corvinus Kiadó, Budapest.
- [6.] Kühár, F. (1926): Bevezetés a vallás lélektanába. – Szent István Társulat, Budapest.
- [7.] Süle, F. (1997): Valláspatológia. – GyuRó Art-Press, Szokolya.
- [8.] Szenes, M. (2008): Odú és kelepce: Új vallási közösségekbe megtért fiatalok életúttelemezése az identitáskeresés tükrében. Doktori (PhD) értekezés. – Pécsi Tudományegyetem, Pécs. <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/15268>
- [9.] Szenes, M. (2013): Odu vagy kelepce? új vallási közösségekbe megtért fiatalok életúttelemezése az identitáskeresés tükrében. – Oriold és Társai Kiadó, Budapest.
- [10.] Tóth P. (szerk.) (2020): A magyar valláslélektan kezdetei. – SZTE Vallástudományi Tanszék, Szeged.
- [11.] Török, P. (2007): És (a)mikor Destruktívak? Az új vallási mozgalmak szociológiája és hazai helyzete. – Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézete, Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, Híd Alapítvány, Budapest.
- [12.] Vergote, A. (2003): Mi és mi nem a vallás pszichológiája. – Magyar Pszichológiai Szemle, 58 (1): 5-18. <https://doi.org/10.1556/mpszle.58.2003.1.2>
- [13.] Wildmann, J. (2024): Korszerű hűségben. Bevezetés a gyakorlati teológiai gondolkodásba. – Egyházforum, Budapest.
- [14.] William, J. (2013): A vallási élmény változatai. – Osiris Kiadó, Budapest.
- [15.] Yazid, T., Hidayat, M. and Khoirunnisa, L. H. (2022): Communication and Psychology of Religious Behavior (Case Study of Religious Leaders in Jatinom Klaten). – Kalijaga International Journal of Social Sciences and Humanities, 1 (1): 45-52.

Absztrakt. Világnézet tekintetében mindig is óriási szakadék volt a teológia és a többi tudomány között. A valláslélektan megszületése egy új kapcsolódási lehetőséget hozott arra, hogy a világnézeti különbségeket legyőzve a tudományok összekapcsolódjanak az objektivitás talaján. William James ennek a kapcsolódásnak kiemelkedő személyisége volt, aki olyan alapokat fektetett le, melyek még ma is elismerésre méltók. A vallásélmények tanulmányozása számtalan kérdést vet fel, de a mai napig kutatások bizonyítják, hogy nem csak a tudomány javára vannak ezek a vizsgálatok, hanem a különféle vallási közösségek vallási és mentális egészségének megőrzését is segítik.

Nagy P.T.: 2025 végén [At the end of 2025]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.29-37>

- 29 -

AT THE END OF 2025 [2025 VÉGÉN]

NAGY, PÉTER TIBOR

ORCID ID 0000-0002-7136-2389

John Wesley Theological Collegenagypetertibor@gmail.com

Abstract. The author, as the president of the Research Council of Wesley College speak about commemorative programs in 2024–2025 were of special importance for celebrating the Holocaust and the antifascist victory; the series' closing English-language commemoration was held in September 2025. Eighty years have passed since the end of the Second World War; the events marking the war's end included the atomic bombings, the announcement of Japan's capitulation and the Japanese instrument of surrender signed aboard the USS Missouri on September 2, as well as the surrenders to the British in Asia. Although the Asian and European conclusions resembled each other in many respects – for example the formation of Soviet and Anglo Saxon spheres of influence and territorial expansion – there were also significant differences. The turning points of Germany's military collapse occurred in early 1945: the failed German counterattacks in the Ardennes and in the Lake Balaton operations; the mass production of "wonder weapons" proved technically impossible; the possible conflict that might have arisen when Soviet and Anglo Saxon forces met was avoided through cautious political and military measures, with demarcation lines and communication channels established. Germany did indeed collapse militarily. Japan, however, continued to fight, hoping for a compromise or a military solution. In the summer of 1945 the situation did not seem hopeless to Japan because of the size of its forces and its extensive territorial control. The Potsdam ultimatum – demanding Japan's unconditional surrender – was realistic only because the atomic bomb had been completed. Yet even the destruction of Hiroshima did not break Japan. The tragedy of Nagasaki is the sole responsibility of the Japanese fascist elite, since the leadership was prepared even after the nuclear attack to sacrifice further cities to retain power. In 2025 the author warns that the Russian-Ukrainian war could expand into a Russia-NATO conflict, because Russia is provoking Europe with border violations, cyberattacks, and election interference. If European soldiers or civilians die, that is primarily the consequence of Moscow's decisions; responsibility also rests with those who encouraged or weakened Europe's responsive measures. The author highlights the role of civil diplomacy and the Wesley community's solidarity with Ukraine.

Keywords: Memory of the end of WWII, Memory of the Holocaust, relation to the Russian aggression of 2020s

The years 2024 and 2025 were of outstanding significance in Wesley College's memory-cultural activity. Every year we consider it a priority to commemorate the Holocaust and the world-shaking victory of the antifascist coalition with events. Because 2024 and 2025 were round anniversaries, our activity included several Hungarian-language events. I closed the series of events in September 2025 – as chair of Wesley's Scientific Council – with the following English-language commemoration.

Opuscula Theologica et Scientifica 2025 3(2): 29-37.

A Wesley János Lelkész-képző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

Nagy P.T.: 2025 végén [At the end of 2025]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.29-37>

- 30 -

Eighty years have passed since the end of the Second World War, and the calendar of memory politics is crowded with events: the August atomic attacks, the debates over capitulation in Japan, the announcement of surrender, and then in September the closing acts of the war – on September 2 the signing of the Japanese instrument of surrender aboard the battleship USS Missouri in Tokyo Bay, the surrender of the Japanese command in the Philippines, the lifting of Britain's declaration of war against Thailand, and the surrender of Japanese forces in Hong Kong, Malaya, Indonesia, and Indochina to the British.

Although this story in many respects resembles the end of the war in Europe, which is better known in European public consciousness, and its aftermath is similar in many ways – for example, Soviet and Anglo-Saxon spheres of influence were established in Asia as well, and at the expense of the defeated the Soviet Union here too extended its borders (in Europe the Soviet territorial gain is called the Kaliningrad enclave, in Asia the Kuril Islands; unlike some other territorial gains later recognized as belonging to the Soviet Union's successor state Russia [the Baltics, Moldova], these territories have not been lost) – the Asian war ended differently in many significant respects.

This difference, without recalling too many details, perhaps justifies an overview on the eightieth anniversary.

It is known that Germany's fate in military terms was decided when the last large German counterattack in the Ardennes (on Belgian, Luxembourg and German territory) – thwarted in January 1945 primarily thanks to General Patton, but of course also due to Supreme Commander Eisenhower and Bradley – failed. That made clear that the Anglo-Saxon forces could not be driven into the Atlantic by conventional means.

The last major German counterattack, known as the lake Balaton battle, was defeated at the end of March 1945 by the Soviet armies led by Tolbukhin and Malinovsky and their Romanian allies. That made clear that the Soviets could not be pushed back across the left bank of the Danube by conventional means, and that the German army's last oil reserve, southern Transdanubia, could not be defended. Moreover, the battle did not in any way affect the more important part of the eastern front, the Soviet advance across the German-Polish-Russian plain toward the heart of Germany.

Mass production of Germany's "wonder weapons" was already technologically inconceivable. Hitler hoped for retaliatory power in the V-2 rocket attacks on London. He spoke of the V-3 and V-4 as weapons possibly combined with some super-explosive that would destroy all life within a 3–4 km radius; this can be read as hope for a German atomic bomb, but historically – due to Heisenberg's mistakes or, as Teller suggested, deliberate sabotage – that had no real basis. Jet-powered aircraft existed in small numbers, and heavy armored vehicles in a total of only two examples; the former were intended for the western front, the latter for the eastern front as devices to turn the tide of war. Only a prototype was built of a stealth-equipped aircraft capable of climbing to great height (15 km!), while 300 night-vision equipped planes were indeed produced and used – whereas the submachine gun intended to supplement them was in service in roughly a thousand times the number.

Opuscula Theologica et Scientifica 2025 3(2): 29-37.

A Wesley János Lelkész-képző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.29-37>

- 31 -

Perhaps more realistic was the German expectation that Soviet and Anglo-Saxon forces, meeting, might come into conflict with each other. This was avoided in the Balkans at the end of 1944: the Soviets did not reach Greece, while the British did not reach Romania; the liberation of western Yugoslavia – perhaps precisely to avoid such a meeting – was left to Tito. The symbolic meeting on the Elbe occurred only at the end of April; before that there was no technical chance for it. German units (on the order of 2.2 million) and their allies would have counted on fighting together – also because of their considerable combat experience – against the six-million Soviet army in the event of a Soviet–American clash. Soviet and American politicians and commanders, however, had prepared appropriately for this risk: they pre-designated demarcation lines and opened radio channels between commands that would reach the potential conflict zone. On April 25 American reconnaissance forces tried to cross the Elbe; the Soviets prevented this at the cost of wounding a single American soldier, and no further “accidents” occurred.

On May 2 British units arriving from Lübeck and units of the Belarus Front met at the port of Wismar, but no conflict occurred; on May 4–5 they reached the Enns River in Austria from two directions. The planning of the latter operation particularly shows that avoiding confrontation was a political and military priority, even though on April 30 Hitler committed suicide, which formally increased the probability that Germany might coordinate with the Anglo-Saxons against the Soviets, since command effectively passed into military hands.

All this is relevant to the memory-political problem of the Japanese–American conflict because the Germans, even if not realistically, could hold out a small chance that the war would not end solely according to the hopeless German versus Soviet/ Anglo-Saxon balance of forces, but rather that some global political rearrangement would precede the end of hostilities.

Japan, however, remained an actively fighting party after Germany’s capitulation, hoping for a *military* solution – if not victory, then at least a compromise peace.

After Germany’s surrender on 8 May 1945, Japan’s 4.2-million army faced 1.8 million American troops, clearly not without hope. The Soviets began redeploying their European army in early June 1945; by 20 July some 1.4 million soldiers had arrived at the Mongolian–Chinese border, but no more. The Americans were able to increase their Pacific presence by 0.1 million. The British did not begin to reinforce their Asian forces at all.

As the above troop figures show, the situation of the Japanese army in the summer of 1945 was not hopeless even in the event of Soviet entry into the war.

All available information indicated that there was no serious problem with the morale of the Japanese army and population; the 7.4 million square kilometers under Japanese control (one and a half times the largest territory controlled by Nazi Germany) and its 350 million human resources pushed the war’s end into an unforeseeable distance.

The direct military realities therefore did not justify the July 26 Potsdam declaration by the United States, the United Kingdom and China calling on Japan to surrender unconditionally.

Nagy P.T.: 2025 végén [At the end of 2025]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.29-37>

- 32 -

Toppling Japan into chaos by bombing was not realistic either, since history's largest bombing raid – the March 9 attack on Tokyo, which amounted to 1.6 kilotons of bombs, produced a firestorm that caused one hundred thousand Japanese deaths and left one million homeless – had already occurred. The Japanese government's position had not been shaken, nor had its determination to continue the war diminished.

The only reason that July's ultimatum made sense was that, ten days earlier, the successful New Mexico atomic detonation could be used to threaten Japan with "prompt and utter destruction."

The New Mexico atomic detonation had a yield of twenty kilotons, so a single bomb represented twelve times the destructive power of the great Tokyo raid, which had required 334 American bombers to deliver.

Those figures alone justified the first use of the atomic bomb – the war simply seemed unwinnable by conventional means.

Hiroshima's symbolic tragedy – regarded by many as the "beginning of the atomic age" – therefore actually spared millions of American and Japanese lives (a large proportion of the Japanese casualties would otherwise have been civilians), and a Soviet-Japanese war unfolding on Chinese territory without atomic attacks would likewise have led to millions of casualties. Before American troops landed on Japanese soil or the Soviets reached Chinese coasts suitable for approaching Japan, the Japanese army would have used Chinese, Indonesian, Korean and other cities as fortresses and human shields, costing millions of civilian lives and wiping out the basic conditions of life for many tens of millions of people. For a landing operation the Japanese army had trained millions of city residents, armed with bamboo weapons, for suicidal, kamikaze-style resistance.

Following the Hiroshima attack at 8:15 a.m. on 6 August (Japanese time), the afternoon Tokyo cabinet meeting concentrated mainly on preventing the population from learning that a nuclear strike had occurred. On the morning of the 7th, taking advantage of the still-existing Soviet-Japanese neutrality, Foreign Minister Tōgō Shigenori sent a secret telegram to Moscow asking the Soviet Union to mediate for a relaxation of the Potsdam terms – in particular to guarantee the inviolability of the „symbolic institution of the emperor“.

The Tokyo cabinet sitting on the afternoon of the 7th expected a Soviet declaration of war the next day, but proponents of unconditional surrender remained in the minority. The Soviet declaration of war on the morning of the 8th did not change the situation, and after eight in the evening Tokyo radio continued to urge endurance, with no sign of a shift in position. At one o'clock on the morning of the 9th the Japanese foreign ministry, via Switzerland, sent another telegram to the Americans seeking further negotiation.

That morning's sequence was followed by the dropping of the atomic bomb on Nagasaki.

Even after that, the hardliners in the Japanese government did not want to surrender, but by the 12th the emperor had already inclined toward capitulation, apparently to avoid a third atomic bomb (which, according to the Americans' secret schedule, would have been used on the 19th). At noon on the 15th Emperor Hirohito delivered a radio address

Nagy P.T.: 2025 végén [At the end of 2025]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.29-37>

- 33 -

announcing Japan's unconditional surrender, citing the destructive power of "an extraordinary new weapon."

It is therefore clear that the Japanese political-military elite did not accept unconditional surrender after the first atomic bomb. The military leadership's "resolve" was not even shaken by the knowledge that, apart from the Chinese fighting, a Soviet expeditionary force had already been formed at the port of Vladivostok prepared to occupy at least part of Japan.

The story shows that Japan's autocratic system – backed by controlled mass communications and a fanaticized population – after Hiroshima was prepared to sacrifice another major city purely to preserve its political system.

Hiroshima was destroyed by the Japanese-American war. The victims of Hiroshima are as innocent as the civilians killed in European cities during the Second World War, perhaps no different even from the few thousand French civilians who fell in the path of the frontal German advance in the First World War.

Nagasaki, however, was destroyed by the unprecedented selfishness of the Japanese fascist elite.

In the summer of 2025, when the forces of the free world (however reluctantly) again face off against empires of Evil, it is worth keeping this distinction in mind.

We should remember this 1945 historical episode more than, say, the 1350 Battle of Puglia for the following reason. The difference matters because it cannot be ruled out that the Russian-Ukrainian war will develop into a conflict between Russia and NATO.

This is not because anyone favors war, but because

- a) Russia probes how far it can go by violating the borders of NATO countries, waging cyberwarfare, and interfering in elections, and it is possible that one day it will receive a response so severe that it will regret it.
- b) For military reasons, Europe cannot and should not be defended from the outskirts of Warsaw or Iași, but rather somewhere in central Ukraine, so it is quite possible that the states directly threatened will sooner or later send troops to help Ukraine. (Viktor Orbán might veto NATO intervention, but Poland and Romania cannot be stopped from entering a war.)

Such a development could indeed have consequences beyond material losses: it could mean the deaths of European Union citizens – soldiers and civilians alike. Many find this unthinkable or unacceptable, forgetting that in recent decades numerous soldiers died defending European nation states' interests in Africa, Asia, Latin America, and Oceania, and many European civilians died in Europe in terrorist attacks linked to Europe's defense of its interests outside Europe. Naturally, those wars and their European victims often sparked significant antiwar resistance within European societies. However: Europe's exclusion from handling affairs in Indochina, North Africa, or the Congo basin obviously harmed French, British, Belgian, etc. economic and political interests, but it did not threaten Viet Cong fighters or Angolan guerrillas with the disruption of the way of life or civil liberties of Europeans; by contrast, defending Ukraine is a defensive struggle of European civilization itself.

Opuscula Theologica et Scientifica 2025 3(2): 29-37.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

Nagy P.T.: 2025 végén [At the end of 2025]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.29-37>

- 34 -

There will still be people who blame the European governments that intervened more intensely in the Russian-Ukrainian war for any European casualties. Those well-meaning humanitarians and pacifists should be warned that

- a) if Europeans happen to die on the Russian-Ukrainian front, they will die for their own country's freedom just as surely as the English, French, and Belgians who died in 1939 did not die for Polish freedom alone. (And although there were contemporaries who opposed these countries' entry into that war, no serious school of historical thought today condemns that decision; disagreements in historiography concern only whether the opponents of the anti-German war were naive fools or Nazi agents.)
- b) the responsibility for those deaths will lie solely with the Russians, because they chose to settle their dispute with Ukraine by means of war, they began interfering in European elections, they began violating European airspace, and so on.

Not solely the Russians will be held responsible: those who encouraged Moscow's chief warlord with threats of Brussels vetoes will also bear blame. Today's leaders in Moscow would do well to remember that Laval, the French prime minister who collaborated with the Germans, was hanged, and even Marshal Pétain (a First World War hero) spent the rest of his life imprisoned.

At the end of the present war there will likewise be no shortage of prosecutors eager to try Europe's traitors.

References to the memory-politics of Wesley¹

Nagy P.T.: 2025 végén [At the end of 2025]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.29-37>

- 35 -

REFERENCES

- [1.] Bartha, E. (2021): Elvesz(t)ett evidenciák. Emlékezetpolitika a mai Magyarországon. [Lost Evidences. Memory Politics in Contemporary Hungary]. – MÉRCE, 1 February 2021.
<https://merce.hu/2021/02/01/elvesztett-evidenciak-emlekezetpolitika-a-mai-magyarorszagon/>
- [2.] Bailey, B., Buchanan, A., Carruthers, S., Fredman, Z. and Lawlor, R. (2025): Seven Questions on... World War II. Passport: The Newsletter of the SHAFR, April 2025, vol. 56, no. 1, pp. 25–36. <https://www.shafr.org/assets/docs/Passport/passport-04-2025.pdf>
- [3.] Blackburn, K. (2025): The Meaning of the End of World War II in the Twenty-First Century. – Asia-Pacific Journal: Japan Focus, August 2025, 23 (8).
<https://apjif.org/2025/08/blackburn>
- [4.] Clark, C. (2025): The End of Modernity. – Foreign Policy, Summer 2025 (257): 36–43.
<https://foreignpolicy.com/2025/06/30/modernity-globalization-politics-history/>
- [5.] Csunderlik, P. (2020): Kollaboráció, ellenállás és felemás megtorlás – Deák István a második világháborúról és emlékezetéről [Collaboration, Resistance and Ambivalent Retribution. István Deák on WWII and Memory]. – Múltunk, 65 (4): 162–194.
https://epa.oszk.hu/00900/00995/00066/pdf/EPA00995_multunk_2020_04_162-194.pdf
- [6.] Frojimovics, K., Kovács, É. (2025): Közös harc, megosztó emlékezet. Diplomata és zsidó embermentők Budapesten (1944–1945) [Common Struggle, Divisive Memory. Diplomats and Jewish Rescuers in Budapest (1944–1945)] – Századok, 159 (1):171–194.
https://epa.oszk.hu/03300/03328/00064/pdf/EPA03328_szazadok_2025_01_171-194.pdf
- [7.] Karsai, L. (2021): A holokauszt és a történészek az 1980-as évektől napjainkig. [The Holocaust and Historians from the 1980s to the Present]. – Múltunk 66 (4): 146–190.
https://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2022/10/karsai_21_4.pdf
- [8.] Poast, P. (2025): As Living Memory of World War II Fades, Its Lessons Are Being Forgotten. – World Politics Review (Selective Content), 10 January 2025.
<https://www.worldpoliticsreview.com/world-war-2-united-nations/>
- [9.] Powel, J. (2025): VE Day World War II photos. – USA Today, 8 May 2025.
<https://eu.usatoday.com/story/news/nation/2025/05/08/ve-day-world-war-ii-photos/83503366007/>
- [10.] Reuters (2025): The atomic bombings of Hiroshima and Nagasaki. – Reuters, 5 August
<https://www.reuters.com/world/atomic-bombings-hiroshima-nagasaki-2025-08-05/>
- [11.] Sheftall, M. G. (2025): There Are No Civilians in Japan. – Newsweek Global, 185 (4):18–22.
<https://www.nationalww2museum.org/war/articles/there-are-no-civilians-japan>
- [12.] Sheftall, M. G. (2025): Toxic Nostalgia and The Bomb. – Asia-Pacific Journal: Japan Focus, 23 (8) n.pag. <https://apjif.org/2025/8/sheftall>
- [13.] Steinmeier, F.W. (2025): We Are All Children of 8 May. – Vital Speeches of the Day, 92, (7): 126–129. <https://prorhetoric.com/we-are-all-children-of-8-may/>

Opuscula Theologica et Scientifica 2025 3(2): 29-37.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

Nagy P.T.: 2025 végén [At the end of 2025]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.29-37>

- 36 -

- [14.] The end of the Second World War (2025) The Economist, 14 August 2025. : <https://www.economist.com/international/2025/08/14/the-end-of-the-second-world-war>
- [15.] Turbucz, D. (2020): Horthy Miklós felelőssége. [The Responsibility of Miklós Horthy]. – Múltunk, 65 (3): 204-220 https://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2021/05/turbuczd_20_3.pdf
- [16.] Vasilyuk, S. (2025): 80 Years Later, Both Trump and Putin Brand WWII a Victory. Time.com, 8 May 2025. <https://time.com/7283989/trump-putin-brand-wwii-victory/>
- [17.] What to read about the end of the Second World War (2025), The Economist, 7 March 2025. <https://www.economist.com/culture/2025/03/07/what-to-read-about-the-end-of-the-second-world-war>

Absztrakt. A szerző, mint a Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Tanácsának elnöke arról beszél, hogy a 2024–2025-ös megemlékezési programok különleges jelentőséggel bírtak a holokauszt és az antifasiszta győzelem ünneplése szempontjából; a sorozat záró, angol nyelvű megemlékezését 2025 szeptemberében tartották. Nyolcvan év telt el a második világháború befejezése óta; a háború végét jelző események között szerepelt az atomtámadás, Japán kapitulációjának bejelentése és a japán fegyverletétel hivatalos aláírása a USS Missouri fedélzetén szeptember 2-án, valamint Ázsiában a britek előtt történő kapitulációk.

Bár az ázsiai és európai háború-zárások sok szempontból hasonlítottak egymásra – például a szovjet és az angolszász érdekszférák kialakulása és a szovjet területi terjeszkedés –, jelentős különbségek is voltak. Németország katonai összeomlásának fordulópontjai 1945 elején következtek be: az Ardenneknben és a Balaton-menti hadműveletekben elszenvedett sikertelen német ellentámadások; a „csodafegyverek” tömeggyártása technikailag lehetetlennek bizonyult; az esetleges konfliktust, amely a szovjet és angolszász erők találkozásakor merült volna fel, óvatos politikai és katonai intézkedésekkel, demarkációs vonalak és kommunikációs csatornák kialakításával kerültek el. Németország valóban katonailag összeomlott.

Japán azonban tovább harcolt, kompromisszumos vagy katonai megoldásban reménykedve. 1945 nyarán a helyzet a japán erők nagysága és kiterjedt területi ellenőrzése miatt nem tűnt reménytelennek a számukra. A potsdami ultimátum – amely Japán feltétel nélküli megadását követelte – csak az atombombagyártás elért eredményei miatt volt reális. Ám még Hiroshima pusztulása sem törte meg Japánt. Nagaszaki tragédiája kizárólag a japán fasiszta elitet terheli, mivel a vezetés a nukleáris támadás után is kész volt további városokat feláldozni a hatalom megtartásáért.

2025-ben a szerző arra figyelmeztet, hogy az orosz–ukrán háború Oroszország–NATO konfliktussá terjedhet, mert Oroszország határsértésekkel, kibertámadásokkal és választási beavatkozással provokálja Európát. Ha európai katonák vagy civilek halnak meg, az elsősorban Moszkva döntéseinek a következménye; a felelősség azokat is terheli, akik bátorították vagy gyengítették Európa válaszlépéseit. A szerző kiemeli a civil diplomácia és a Wesley közösség Ukrajnával vállalt szolidaritásának szerepét.

Nagy P.T.: 2025 végén [At the end of 2025]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.29-37>

- 37 -

¹ <https://wesley.hu/2025/08/02/a-pharrajmos-evfordulojan-5/>
<https://wesley.hu/2025/08/30/a-soa-magyarorszag-kezdetere-az-1941-es-deportalasra-emlekezunk-3/>
<https://wesley.hu/2025/04/16/aprilis-16-an-a-soa-holokausz-magyarorszag-emleknapijan-4/>
<https://wesley.hu/2025/04/30/europa-felszabadulasanak-nyolcvanadik-evforduloja/>
<https://wesley.hu/2025/05/09/a-gyozelem-napja-80-evforduloja-es-az-europai-unio-unnepe/>
<https://wesley.hu/2025/04/04/80-eve-szabadult-meg-a-magyar-nemzet-a-nacizmus-borzalmatol/>
<https://wesley.hu/2025/04/14/megemlekezes-5/>
<https://wesley.hu/2025/01/27/a-soa-holokausz-nemzetkozi-emleknapijan-a-80-evfordulo-alkalmabol/>
<https://wesley.hu/2024/11/10/a-kristalyeyszaka-evfordulojan/>
<https://wesley.hu/2024/10/10/karady-viktor-szociologiai-kozelitesek-az-antiszemizmus-tortenelmi-problemajahoz/>
<https://wesley.hu/2024/10/15/nyolcvan-eve-1944-oktober-15-en/>
<https://wesley.hu/2024/08/03/a-pharrajmos-80-evfordulojan/>
<https://wesley.hu/2024/08/29/a-soa-magyarorszag-kezdetere-az-1941-es-deportalasra-emlekezunk-2/>
<https://wesley.hu/2024/09/02/banyai-viktoria-videki-holokausz-emlekmuek-emlekezeti-gyakorlatok-egy-1956-os-felmeres-tukreben/>
<https://wesley.hu/2024/06/24/meghivo-a-holokausz-80-programsorozatra/>
<https://wesley.hu/2024/04/16/aprilis-16-an-a-soa-holokausz-magyarorszag-emleknapijan-3/>
<https://wesley.hu/2024/05/09/a-gyozelem-napja-es-az-europai-unio-unnepe-alkalmabol-7/>
<https://wesley.hu/2024/03/19/a-nemet-megszallas-evforduloja-2024-marcius-19/>
<https://wesley.hu/2024/04/12/pelle-janos-zsidokerdes-es-holokausz-a-kollektiv-tragedia-szocialpszichologiai-szemponthol/>
<https://wesley.hu/2024/01/18/a-budapesti-getto-79-evvel-ezelott-tortent-felszabadulasa/>
<https://wesley.hu/2024/01/27/a-soa-holokausz-nemzetkozi-emleknapijan-5/>

Opuscula Theologica et Scientifica 2025 3(2): 29-37.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

Kozma: Széljegyzet – [Sidenote]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.39-41>

- 39 -

SZÉLJEGYZET

A KÉTELKEDÉS MÉLTÓSÁGA C. KÖTETHEZ

[A SIDENOTE TO THE VOLUME "THE DIGNITY OF DOUBT"]

KOZMA TAMÁS

Debreceni Egyetemkozma.tamas@arts.unideb.hu

Abstract: This article is a review of the volume "**The Dignity of Doubt**", a collection of studies published in honour of Tamás Majsai on his 70th birthday. The author pays tribute to the efforts to develop a scholarly workshop from a theological college. The review sheds light on the volume's two dominant themes: the examination of the **Shoah** (Holocaust) and the diverse aspects of social change, ranging from theology to educational research. In conclusion, the author congratulates Tamás Majsai for the values he has created and the loving community surrounding him.

Keywords: Book Review, Tamás Majsai, Wesley Theological College (Budapest, Hungary)

Megrendítő az az elkötelezettség, amellyel néhány kollégánk (nekem főként Nagy Péter Tibor és Majsai Tamás) megpróbáltak és megpróbálnak a semmiből valamit - egy lelkészképző főiskolából tudományos műhelyt - fejleszteni. (Emlékszem, amikor Nagy Péter Tibor könyvek után járt; bármiféle könyvek után, csak könyv legyen. Mert sok minden nélkül lehet tudományos műhely - de könyv nélkül nem).

Ebbe az erőfeszítésbe tartozik a könyvkiadás is, amelynek egyik (ünnepi) produktumát most kézben tartjuk. Majsai Tamás azok közé tartozik, akik megszállottan - sokszor akár bámulatra, akár sajnálatra méltóan is - megpróbálták abból a semmiből azt a valamit. S lám, aki nagyon hisz benne és nagyon akarja, annak sikerül. Ennek az ünneplő kötetnek számomra ez a fő tanulsága.

A kötet Iványi Gábor bevezetőjével kezdődik; Iványi Majsai Tamást méltatja benne. Majsai alakja már-már emberfelettivé növekszik. Tudjuk persze, hogy nem emberfeletti, hanem nagyon is emberi: törekeny, akárcsak mi magunk, akár még törekenyebb is. És nem tudni, a közösség az, amely megtartja őt - ahol elfogadják, megköszöntik és megünneplik úgy, ahogy van. Vagy ő maga az, aki közösséget teremtett maga körül azzal, hogy folyton adja magát, szívvel-lélekkel ott van, és hiszi, ami ezt a közösséget összetartja.

Iványival egyszer találkoztam személyesen, és ez a találkozás emlékezetes maradt. Épített egy templomot a gyülekezetének valahol a város szélén, ott, ahol Békásmegyer már-már Szentendrébe torkollik. Ebben a templomban egy csodálatos istentiszteleten vettem részt. Csodálatos, mert nagyon személyes volt; mert úgy komponálódott, hogy a résztvevők mindnyájan úgy érezzék: a lelkész egyenként szól hozzájuk. S mégsem érezték, éreztük csinálnak ezt a találkozást; sokkal inkább megragadónak és elgondolkodtatónak.

Opuscula Theologica et Scientifica 2025 3(2): 39-41.

A Wesley János Lelkészsképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

Kozma: Szeljegyzet – [Sidenote]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.39-41>

- 40 -

Ezzel az emlékkel olvastam Iványi Gábor méltatását Majsai Tamásról. S bár én az ünnepeltet más oldaláról ismertem meg, olvasás közben a kétféle emlék egymásra másolódott. Láttam magam előtt Majsait, és hallottam Iványi szavát. Maradandó élmény volt ez az olvasás és ez a visszhang.

Utána következik másik régi, kedves ismerősöm, Nagy Péter Tibor írása, akit ugyancsak jó régóta ismerek. Nem ízig-vérig, de másféleképp, mint sokan, akik barátjuknak mondják magukat. És NPT - így szólítják baráti, munkatársi körben - írása most méltóságosabb, mint lenni szokott. Szerzőjének legcsillogóbb oldalát mutatja: mély műveltségét, széles olvasottságát (még a hivatkozások is a helyükön vannak, ami elég ritka NPT-nél). S valami újat is, amit eddig olvasni valók között csak ritkán láthattunk az írótól: érzelmességét, amellyel az ünnepelt felé fordul, és amely egy valódi barátság felvillanó jele.

E két írás után sorakoznak a többiek. Változatos a tematika: kinek mi jutott, ki mihez értett leginkább, s nem utolsó sorban: ki mit tartott fontosnak elmondani erre az alkalomra. Mintha “ki-ki a maga termésének elejét” hozta volna jelképes áldozatul Majsai Tamás ünneplésére, a tudomány oltárára. Egyik domináns téma a zsidóság üzetése, meghurcoltatása és elpusztítása, különösen is a világháború viharában Közép- és Kelet-Európában. A kötet szerzői konzekvensen használják az 1960-as évek óta főként Európában (és az európaiak számára) kialakított “égő áldozat” kifejezést. Magam nem szívesen használom, legfőljebb egyértelműsítő szándékkal. Mivel – mint Nagy Péter Tibor és Kádár Zsuzsa helyesen mondják – 1990 után (tán még előbb is) ez a kifejezés erősen átpolitizálódott. De amit eredetileg jelent, az ma is itt van velünk. Nem feledhetjük, még ha időnként próbáljuk is. Ez a kötet egyik vezérmotívuma.

A másik motívum a társadalom változásának különböző vetületei a tízparancsolat alternatív értelmezéseitől a zsidóság mélyen gyökerező imáján (“Halld, Izraél...”) és a görög jogon át az oktatáskutatásig, a filozófiáig és a zeneművészetig. Sokan vannak, vagyunk Majsai Tamás mellett és mögött, hogy az ünneplése ne csak szép, de értékes is legyen; ne csak elgondolkodtasson, hanem emlékezetes is maradjon.

Nem könnyű egy ilyen kötetet összehozni. A szerkesztőknek meg kell küzdeniük a reménybeli szerzők elfoglaltságával, munkatílusával, produktumaik szerteágazó témaival - egészen a megformálás változatosságáig. Mindez tükröződik a kötetben. A tiszteletre méltó szerkesztői erőfeszítés ellenére a kötet írásai széjjeltartanak, ha az ünnepelt neve nem fogná össze. De összefogja azzal, hogy neki szól. Ezért most tegyük le a kritika fegyverét, jóllehet néha talán szükség volna rá. Inkább örüljünk együtt az ünneplőkkel. Meg az ünnepelttel, aki ünneplésre méltó kort ért meg, szeretet veszi körül, és közösséget talált a szüntelen keresés és az (állítólagos, nem tudom) kételkedés közben. Jó forgatni ezt a kötetet (még ha jelképesen is), és jó vele együtt gratulálni az ünnepeltnek. Isten éltesse Majsai Tamást!

Kozma: Széljegyzet – [Sidenote]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.39-41>

- 41 -

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Forczek Ákos, Nagy Péter Tibor (szerk.) (2025): A kételkedés méltósága. Tanulmányok a 70 éves Majsai Tamás tiszteletére. – Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest.
https://archive.org/download/Conferences_2020s_2025/A_ketelkedes_meltosaga_20250907.pdf
https://archive.org/download/Conferences_2020s_2025/A_ketelkedes_meltosaga_20250907_borito_by_Majsai_Virag_Eszter.pdf

Absztrakt: Ez a cikk ismertető "A kételkedés méltósága" című, Majsai Tamás 70. születésnapjára kiadott tanulmánykötetről. A szerző méltatja azokat az erőfeszítéseket, amelyek egy lelkészképző főiskolából tudományos műhelyt igyekeztek fejleszteni, hangsúlyozva a könyvkiadás fontosságát ebben a folyamatban. A recenzió rávilágít a kötet két domináns témájára: a Soá (holokauszt) feldolgozása, valamint a társadalom változásainak sokszínű vetületei a teológiában és az oktatáskutatásban. A szerző összegzőképp az ünneplés és a közösség erejét hangsúlyozza, és gratulál Majsai Tamásnak az általa teremtett értékekért és a körötte lévő szeretetteljes közösségért.

Zombai T.: A történész igaz arca – [The true face of the historian]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.43-48>

- 43 -

MARC BLOCH: A TÖRTÉNÉSZ MESTERSÉGE. TÖRTÉNETELMÉLETI
ÍRÁSOK

OSIRIS KIADÓ, BUDAPEST, 1996. ISBN: 963-379-103-0

[MARCH BLOCH: THE HISTORIAN'S CRAFT]

TAMÁS ZOMBAI

John Wesley Theological Collegezombai.tamas@gmail.com

Abstract: Bloch was not merely a historian, but a defender of freedom, honour, and human dignity. If Seneca's words apply to anyone, they surely apply to him: 'The secret of wisdom is when words and deeds are in harmony.' A polymath who transformed historical writing, and a citizen who gave his life for his nation. When the Gestapo arrested him, his interrogating officer asked:

'Why would such a learned man join the Resistance?'

Bloch's alleged reply was:

'Because I am a learned man. I know what freedom means.'

Keywords: Annales d'histoire économique et sociale, historian, sociology, science, source criticism, resistance, mentality, historical anthropology, interdisciplinary

Introduction

The greatest honour that can be bestowed on a scholar is to be recognised as immortal. This happened to Marc Bloch in November 2024, when President Macron inducted him into the Pantheon: 'Pour son œuvre, son enseignement et son courage, nous décidons que Marc Bloch entrera au Panthéon.' (In honour of his work, his teaching and his courage, we decide that Marc Bloch will be inducted into the Pantheon.)

What makes this act even more significant is that there are few disciplines of science as often criticised as history. The works of Marc Bloch (1886-1944) provide an excellent example that continuous criticism does not undermine historical writing. Quite the contrary, it inspires historians. Bloch was never one to seek easy solutions. Following in his father's footsteps, he graduated from the elite school, École normale supérieure. After that he studied in Berlin and Leipzig and spent three years working on his dissertation while receiving a grant from the Thiers Foundation. Like for his whole generation, World War 1 was a formative experience for Bloch. His experience of war psychosis appears in several of his works, including *The Historian's Craft*. In 1929, Bloch and his friend, Lucien Febvre, founded the academic journal *Annales d'histoire économique et sociale*, which revolutionised historical writing.

Opuscula Theologica et Scientifica 2025 3(1): 43-48.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

After the war, between 1919 and 1936, he was a professor at the University of Strasbourg. The intellectual and political scene in Strasbourg and the efforts by the state to 'rebuild' France provided a great setting for the development of Bloch and Lucien Febvre's modern, open and interdisciplinary school of history. In *Les Rois thaumaturges* (The Royal Touch: Sacred Monarchy and Scrofula in England and France), written in 1924 and still popular today, Bloch explores a peculiar rite, a ceremony when French and English kings healed people by merely touching them. With this work, Bloch founded the history of mentalities, and due to the new elements in its methodology, *Les Rois thaumaturges* is considered the first work of historical anthropology.

In 1931, he published a true masterpiece: 'Les Caractères Originaux de l'Histoire Rurale Française' (French rural history; an essay on its basic characteristic) describes French agrarian history from the early Middle Ages to the French revolution. He discussed topics like the history of the soil, the climate, crop rotation, the technologies used and the economy, as well as archaeology, ethnography and everything else related to agriculture.

Despite having a successful career, marriage and family life, he voluntarily enlisted in 1940, becoming the oldest captain of the French army. After the German invasion, he wrote this line by Corneille in his notebook in October 1940: 'Je ne hais point la vie, et j'en aime l'usage/ Mais sans attachement qui sente l'esclavage. (I do not hate life and I like living it, but without attachment that smells of slavery). When he wrote this, he was 54 years old, had six children and suffered from painful polyarthrititis. He had just finished his book *L'Etrange Défaite* (Strange Defeat), a significant historical work published only in 1946, after the liberation he had longed for and two years after he was executed. His life confirmed the truth of Seneca's words: 'The secret of wisdom is when words and deeds are in harmony.' During the occupation, in February 1943, he went to Lyon and joined the Franc-Tireur resistance movement. He was arrested, tortured, and on 16 June 1944, executed by the Gestapo. No-one knows their destiny, but we know that Bloch had been pondering about violent death and destruction from an early age. He wrote goodbye letters during World War 1 already. In his intellectual testament, dated 18 March 1941, he discusses general moral issues much more than he did in his early writings.' [Granasztói, 1997.]

As he was Jewish, when the Vichy government introduced anti-Jewish laws in 1940, he was dismissed from the university, and was gradually forced out of public life. He wrote this work during the German occupation of France, driven by both personal and historical motivations. 'The Historian's Craft is a special intellectual testament. Covertly, the tragedy of Bloch's life is there on every page.

The impact of Bloch and the Annales in Hungary

Hungarian historians were aware of Bloch and the Annales School in the interwar period, and the first issue of the Annales was cited by György Komoróczy in a review of a German monograph in the August-October 1930 issue of *Századok*. [Czoch, 2015] After the World

War, the relations between Hungarian and Western European academia were partly formalised and partly uninstitutionalised. 'With regard to pre-1945 professional conventions in Hungary, there was a "collective forgetting" [Csiki et al.]. There was a reason why the latter authors had a subchapter in their paper with the title 'The age of decline'. With the dominance of the Marxist-Leninist approach, civil and non-Marxist movements and the works of contemporary Western historians could not be published. In this context we can clearly see the significance of Braudel's visit to Hungary in 1962 and of the fact that he established formal relations with Hungarian historians. Following this visit, in early 1963, the Institute of History received books from Braudel and entered almost a hundred French works in its collection. What made this really significant was that the majority of these works had been newly or recently published and they discussed mostly economic and social history focusing on the period between the 11th and 19th centuries. The list of authors included Marc Bloch, Braudel, Adeline Daumard, Georges Duby, Lucien Febvre, Georges Friedmann, François Furet, Pierre Goubert and Paul Leuillot. These books provided a comprehensive view of the achievements of French historians and of the Annales. [Czoch, 2015:125]

However, this did not lead to a breakthrough in Hungarian historical writing. The Historian's Craft was published in seven editions in France between 1949 and 1974 and it was released eight times in Italy. It was published several times after 1954 in England, and it was available in the Soviet Union in 1973. [Gyula Benda's afterword to the 1996 Hungarian edition] This delay is especially sad considering that in 1974, when the Hungarian edition was published, Duby, while calling it a 'grand texte', warned that this great text was already obsolete. 'This great text has become outdated. It disappoints. It is a bit too quiet, whispering. [...] It is weighed down by large amounts of slag...' This excerpt is highlighted by both Benda 1996 and Granasztói, 1997.

Marc Bloch would certainly not have taken offense reading this. He always proudly embraced the intellectual legacy of his masters, Langlois and Seignobos, saying that the very progress of our studies is founded upon the inevitable opposition between generations of scholars. 'I shall be keeping faith with their teaching in criticising them most freely whenever I may deem it useful; just as I hope, some day, that my pupils will criticise me in their turn.' [Bloch, 1996:137.] One of the first reviews of the first Hungarian edition also elaborated on this thought. 'In this rapidly changing world, and especially due to the spontaneous pressure by the disciplines of natural science that justify their existence every day and are often able to support themselves, social science research has gradually been forced to face the hard questions of "why do we exist" and "how can we contribute". History can only regain its diminished confidence and feeling of self-worth if it tries to answer questions instead of pushing them aside or trying to circumvent them.' [Szakály, 1974: 98.] According to Bloch, the problem was that critical techniques were practiced, at least with any consistency, almost exclusively by a handful of scholars, exegetes, and

connoisseurs. Besides oral and written documents that reveal personal motivations, historians must rely on a number of other sources that help them understand the facts and institutions of the social past. Writers engaged in historical works of the high-flown sort scarcely bothered to familiarise themselves with such laboratory exercises, far too detailed for their taste, or even to take their results into account. Now, as Humboldt put it, it is never good for chemists to be afraid 'of getting their hands wet.' [Bloch, 1996:65.]

Bloch the moralist

'This work has two objectives. First to educate the public about history, its methods, goals and limitations; second, and perhaps even more importantly, to offer to historians the fruits of experience that were acquired through the use of highly refined tools. Not only did he apply these tools often, but he also tested their effectiveness and capability to meet the requirements of the research topic and of creation. In this regard, this work is inevitably a commentary on *Introduction aux Études historiques*'. [Doehaerd, 1951] The book, in fact, is so much more. According to Granasztói, for the modern reader, who would prefer a more concise and sometimes more nuanced style, the style of the book is reminiscent of the spoken word.' [Granasztói, 1997:285]

What some see as a weakness is, in fact, what makes the book fresh and intellectually lively, offering a combination of source criticism and irony. "'With ink, anyone can write anything.'" Thus exclaimed an eleventh-century country squire of Lorraine in reference to some monks who had armed themselves in a lawsuit against him with documentary proofs.' [BLOCH 1996:99.] He warns that in the face of an abundance of forgeries, doubt was frequently a natural defensive reflex. Historians 'render history rather as they receive it, than as they evaluate it.' [Bloch, 1996:99.] Perhaps this is why he chose *Seignobos'* bon mot as his motto: 'It is useful to ask oneself questions, but very dangerous to answer them'. [Bloch, 1996:19.] Fortunately, he takes this idea further. 'Where would physics be today if the physicists had shown no greater daring?'

'History can be a science only to the extent that it explains, and one can explain only by comparing. But as history becomes comparable, it is no longer different from sociology.' [Gyula Benda quoting Durkheim]

'When the medieval merchant, after spending the day in violating church commandments on usury and just prices, went off to kneel sanctimoniously before the image of Our Lady, or when in the evening of his life he heaped up pious charitable endowments; when the great manufacturer of a sterner age built hospitals with money saved out of the wages of ragged children, were either of them seeking, as is usually said, only to obtain a rather cheap insurance against heavenly wrath, or were they not rather, by these outbursts of faith or philanthropy, also satisfying, almost without conscious recognition, those secret needs of the heart which harsh daily routine had forced them to repress?' [Bloch, 1996:107]

If Max Weber's style reflects a certain neurotic pressure, Bloch's style represents the disposition of a person with anxiety who wants to give an account, escape and find the peace of solitude all at once. (Granasztói, 1997:285) But this is exactly why we can relate more to the author not just as a scholar but also as a human being. In the chapter Historical analysis, he reveals his doubts: 'In daily life, the demands of conduct compel us to use these ordinarily rather summary labels. (...) Are we so sure of ourselves and of our age as to divide the company of our forefathers into the just and the damned?' (Bloch, 1996:99.) 'Hollow indictments are followed by vain rehabilitations. Robespierrists! Anti-Robespierrists! For pity's sake, simply tell us what Robespierre was.' (Bloch, 1996:99.)

REFERENCES

- [1.] Bloch, M. (1996): A történész mestersége. [The Historian's Craft] Osiris, Budapest.
- [2.] Bloch, M. (1949): Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien. – Paris: Armand Colin. (Cahiers des Annales, 3.)
- [3.] Bloch, M. (1964): Technika és társadalmi fejlődés. [Technology and Social Development]- Világtörténet 1 (2-3): 79-86.
- [4.] Bloch, M. (1931): Les caractères originaux de l'histoire rurale française. – Paris : Société d'Édition « Les Belles-Lettres <https://doi.org/10.3406/bude.1931.6599>
- [5.] Bloch, M. (1990): L'étrange défaite: Témoignage écrit en 1940 (Série Folio Histoire, No. 27). – Gallimard, Paris.
- [6.] Bloch, M. (1924): Les Rois thaumaturges : Étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre. – Librairie Istra, Paris, Strasbourg.
- [7.] Czoch, G. (2015): Az Annales történetírásának magyarországi recepciója az 1960-as években. [The reception of Annales historiography in Hungary in the 1960s] – In: Erdősi, P. és Klement J. (Szerk.), Vis-à-vis: Tanulmányok az Atelier fennállásának 25. évfordulójára [Studies for the 25th Anniversary of the Atelier](pp. 120-121). Atelier Európai Társadalomtudományok és Historiográfia Tanszék Korall Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest.
- [8.] Csiki, T., Halmos, K., és Tóth, Z. (2006): A magyar társadalomtörténet-írás a kezdetektől napjainkig. [Hungarian social history writing from the beginnings to the present day. – In: Bódy Zs. és Kovács J. Ö. (szerk.), Bevezetés a társadalomtörténetbe [Introduction to Social History] (pp. 208-240). Osiris, Budapest.
- [9.] Doehaerd, R. (1951): Review of Apologie pour l'histoire ou métier d'historien, by M. Bloch. – Revue belge de Philologie et d'Histoire, 29 (4): 1259-1263.
- [10.] Granasztói Gy. (1997): A történész történetisége. [On the Historicity of the Historian] Marc Bloch: A történész mestersége. Történetelméleti írások. [The Historian's Craft. Writings on Historical Theory.] BUKSZ - Budapesti Könyvszemle, 9. 278-285.
- [11.] Langlois, Ch.-V., Seignobos, C. (1898): Introduction aux études historiques. – Hachette, Paris.

Zombai T.: A történész igaz arca – [The true face of the historian]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.43-48>

- 48 -

- [12.] Szakály Ferenc (1974): Kortársunk Marc Bloch. [Our Contemporary Marc Bloch.] Marc Bloch: A történelem védelmében. [Marc Bloch: In Defense of History] –Valóság 17 (6): 98-100.

Absztrakt: Bloch nem csupán historikus volt, hanem a szabadság, a becsület, az emberi méltóság védelmezője. Ha valakire, rá biztosan érvényes Seneca mondása: A bölcsesség titka, mikor a szavak és tettek összecsengenek. Polihisztor, aki megújította a történetírást, polgár, aki életét adta nemzetéért. Amikor a Gestapo letartóztatta kihallgató tisztje megkérdezte:

– „Maga tanult ember, miért csatlakozott az ellenálláshoz?”

Bloch válasza állítólag ez volt:

– „Mert tanult ember vagyok. Tudom, mit jelent a szabadság.”

Varga: Vallási megtérés kutatása [Current state of religious conversion research] –

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.49-58>

- 49 -

A VALLÁSI MEGTÉRÉS KUTATÁSÁNAK MAI ÁLLÁSA: ELMÉLETEK, EMPIRIKUS EREDMÉNYEK ÉS JÖVŐBELI IRÁNYOK

[THE CURRENT STATE OF RELIGIOUS CONVERSION RESEARCH: THEORIES, EMPIRICAL FINDINGS, AND FUTURE DIRECTIONS]

VARGA MIKLÓS

<https://orcid.org/0009-0008-0812-6616>

WJLF Multidiszciplináris Ökoteológiai Kutatóintézete

nikolaos.varga@gmail.com

Abstract. This review article examines religious conversion from theological, psychological, sociological and religious-geographical perspectives, with a brief focus on ecological conversion. Based on post-2010, peer-reviewed publications indexed in Google Scholar, Web of Science and Scopus, as well as recent data from the Pew Research Center and the Center for the Study of Global Christianity, the study summarises major theoretical models (Rambo, Gooren, Lofland & Skonovd), longitudinal research on personality and behavioural change, and global patterns of religious switching. Findings suggest that conversion primarily reshapes religious practice and community involvement, while deep personality traits change only modestly. Globally, the main direction of change is towards non-religion: Christianity experiences net losses, whereas Islam and Hinduism show high retention, and Pentecostal and other neo-Protestant movements grow rapidly in the Global South. The paper also introduces “ecological conversion” as a spiritually grounded shift towards care for creation and outlines future research needs concerning non-Western contexts, digital pathways to faith and the empirical study of ecological transformation.

Keywords: metanoia, global Christianity, deconversion, nones, Pentecostal growth, Vaishnavism ecological spirituality, digital religion

Bevezetés: a „metanoia” és a megtérés fogalma

A „megtérés” kifejezés a magyar köznyelvben gyakran a vallás elhagyását vagy felvételét jelenti, de a teológiai és tudományos irodalom sokkal tágabban értelmezi. Az Újszövetségben a görög *epistrephō* – ἐπιστρέφω („visszafordulni”) és *metanoieō* – μετανοέω („a gondolkodás megváltoztatása”) szavak fejezik ki a radikális irányváltást (Kling, 2022). A keresztény hagyományban a „metanoia” elsősorban Isten felé történő fordulatot, gondolkodásmódbeli és értékrendbeli változást jelöl, nem pusztán kultuszváltást. A szélesebb tudományos diskurzusban a megtérés magában foglalja az

- egzisztenciális és világnézeti átalakulást: a világhoz és a transzcendenshez való viszony radikális átértékelését;
- életmódváltást: értékrend és gyakorlat megváltoztatását (bűnbánat, etikai fordulat);
- közösségi dimenziót: a hithez kapcsolódó közösségbe való belépést vagy kilépést;
- szociális és pszichológiai motivációkat: válságok, identitáskeresés vagy kapcsolati hálók által kiváltott döntéseket.

Opuscula Theologica et Scientifica 2025 (2): 49-58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

A tanulmány célja a fenti aspektusok bemutatása a nemzetközi szakirodalomban megjelent publikációk alapján, a főbb vallások (kereszténység, iszlám, hinduizmus, buddhizmus, judaizmus) kontextusában, kiegészítve a legújabb ökoteológiai irányzat, az „ökológiai megtérés” rövid ismertetésével.

Módszertani megjegyzések

A szemlecikk Google Scholar, Web of Science és Scopus adatbázisok kereséseire támaszkodva válogatta össze a 2010 utáni, DOI val rendelkező cikkeket, monográfiákat és egyes könyvfejezeteket. A keresett kulcsszavak a „religious conversion”, „metanoia”, „repentance”, „religious switching”, „ecological conversion”, „Pentecostalism India”, „Vaishnavism conversion” stb. voltak. A válogatás során kiemeltük a legnagyobb hatású vizsgálatokat (pl. Barro et al., Pew Research, Bleidorn et al.), és figyelembe vettük a vallásszociológiai elméleteket, valamint a teológiai és ökoteológiai tanulmányokat. A statisztikai adatok forrása a Pew Research Center 2025 júniusi világszintű vallási átalakulásról szóló jelentése, illetve a Center for the Study of Global Christianity 2025-ös állapotjelentése.

Teológiai megközelítések és megtérési modellek

Az Újszövetség fogalmai és keresztény tradíció

A bibliai megtérés fogalmának hátterében az ószövetségi tapasztalat áll, ahol a „betérés” az Istennel szövetségben álló nép közösségéhez való csatlakozást jelentett, nem pusztán vallási meggyőződésváltást. Szorosan összefonódott a zsidó közösséghez tartozás etnikai, kulturális és vallási dimenziója. Ez a megközelítés az Újszövetség tanúsága szerint a kereszténység első évtizedeiben is továbbélt: komoly belső feszültséget okozott, hogy a pogány háttérből érkező hívőknek mennyiben kell a zsidó törvényeket és szokásokat (pl. körülmetélkedés, étkezési előírások) követniük. Ennek története végigkíséri az Apostolok Cselekedeteit (különösen ApCsel 10–15).

Az Újszövetség szerzői ritkán használják a „megtérés” szót, ehelyett az epistrephō (visszafordulás) és metanoieō (elmét és szívet megváltoztatni) kifejezések jelennek meg (Kling, 2022). A megtérés tehát nem pusztán vallásváltás, hanem a személy teljes egzisztenciáját érintő átfordulás, amelyben felismeri bűneit, Istenhez fordul, és új értékrend alapján szervezi életét. A keresztény teológiai hagyomány a megtérést kegyelmi ajándéknak tartja, amelyet a Szentlélek kezdeményez, de együtt jár az ember döntésével és cselekvő felelősségével. A protestáns irányzatok (baptista, református, kálvinista, metodista, pünkösdi stb.) a személyes hitre jutást, az „újjászületést” hangsúlyozzák, míg a katolikus teológia a szentségi (keresztség, bűnbánat) és közösségi dimenziót emeli ki.

Ugyanakkor a keresztény új vallási mozgalmak egyes irányzatai a megtérést fokozatos, élethosszig tartó elköteleződési folyamatként értelmezik, nem egyszeri döntésként. A mormon (Utolsó Napok Szentjei) közösségekben a konverzió egymást követő szövetségekötő rítusokkal jár együtt: a keresztségi szövetségtől a templomi szövetségekig.

Ezek a rítusok nemcsak doktrinális elköteleződést jelölnek, hanem a közösség vallásos életében, normáiban és életmódjában való egyre mélyebb részvételt is kifejeznek. A megtérés így egy dinamikus, szakaszosan elmélyülő folyamatként jelenik meg, amely spirituális és közösségi dimenziókat egyaránt magában foglal (Trepanier et al., 2016).

Szociológiai és valláslélektani modellek

A konverzió bonyolult társadalmi folyamat, amelyet számos modell próbál megragadni:

1. Rambo (1993) hétlépcsős modellje a megtérés folyamatát a kontextus, krízis, keresés, találkozás, interakció, elköteleződés és következmények fázisaira bontja. Ez a struktúra megmutatja, hogy a megtérés nem egy egyszeri esemény, hanem hosszan tartó, társadalmi kölcsönhatásokban zajló folyamat.

2. Gooren (2007) „megtérési karrierje” a pre affiliáció (érdeklődés), affiliáció, megtérés, elköteleződés, tanúságtétel és kilépés szakaszait különíti el.

3. Lofland & Skonovd (1981) motívumai többféle motívumot azonosítanak: intellektuális (ideológiai meggyőződés), misztikus (személyes vallási élmény), kísérleti (tapasztalatkeresés), érzelmi (krízis miatti vigasztalás), revivál (vallási megújulás) és kényszerített (kényszerítő csoportnyomás).

E modellek közös eleme, hogy a döntést társas hálók, élethelyzeti krízisek és a vallási közösségek felé irányuló „kereső” magatartás befolyásolja. A megtérés tehát nem izolált, hanem a kulturális és politikai környezetbe ágyazott folyamat.

Protestáns példa: antecedensek és előnyök

Egy romániai hetednapos adventista közösségben végzett kérdőíves kutatás kimutatta, hogy a megtéréshez vezető tényezők közé tartozik az egzisztenciális keresés, a családi és baráti hálózatok támogatása, valamint a prédikátorok inspiráló szerepe (Pop & Pop, 2024). A konvertált hívók a megtérés után lelki vigaszt, közösségi támogatást és kulturális gazdagodást emeltek ki, sőt a vallási szolgáltatások minőségét is fontosnak tartották (Pop & Pop, 2024). A tanulmány megerősítette, hogy a vallási elköteleződés „marketingje” – a prédikációk hangulata, az istentiszteletek légköre – befolyásolja a hitfelvételt.

Pszichológiai aspektusok

Az egyéni megtérés pszichológiai következményeit viszonylag kevés longitudinális tanulmány vizsgálja. Bleidorn et al. (2023) németországi longitudinális vizsgálatában több mint 10 000 felnőtt személyiségét és vallási viselkedését követték nyomon. A megtérés növelte az istentiszteletek látogatását és az imádkozás gyakoriságát, de a hitben nem mindenki erősödött. A személyiségváltozások kismértékűek voltak: a konvertáltak érzelmi stabilitása, extravertiósága és barátságossága enyhén csökkent, míg a hit elhagyói kisebb csökkenést mutattak barátságosság, lelkiismeretesség és nyitottság terén. A mentális jóllét nem változott szignifikánsan; a megtérés inkább vallási viselkedést érint, mint a személyiség mélyebb rétegeit.

Egy másik longitudinális vizsgálat serdülőkről azt találta, hogy a szülők vallását felvevő fiatalok magasabb szociális kompetenciával és jobb szülő-gyermek kommunikációval rendelkeznek, míg az apostaták (vallást elhagyók) gyakran gyengébb családi kapcsolatokról számoltak be (Longo & Kim-Spoon, 2014). Ez alátámasztja, hogy a megtérés társadalmi tőkéhez kötődik: a támogató környezet erősíti a hitfelvételt, míg a bizalom hiánya a vallástól való eltávolodáshoz vezethet.

Vallásföldrajzi és statisztikai áttekintés

Általános konverziós ráták és vallásváltások

A konverziós arányok összehasonlítása nehéz, mivel a legtöbb országban nem rögzítik a vallási áttérést. Barro et al. (2010) 40 országra kiterjedő felmérések (ISSP 1991, 1998; WVS 2001) adatai alapján 0,023–0,050 közötti átlagos konverziós rátát találtak, azaz a felnőtt lakosság 2–5 %-a változtatta meg vallási hovatartozását. Kanada (17 %), az USA (16 %) és Új-Zéland (14 %) kiemelkedően magas konverziós arányt mutatott, míg Finnország, Románia és Szlovénia 1 % alatti értéket. Ezek a különbségek rávilágítanak arra, hogy a vallásszabadság, a vallási pluralizmus és a társadalmi mobilitás erősen befolyásolja a megtérések gyakoriságát.

A Pew Research Center 2025-ös globális jelentése (Hackett et al., 2025). 117 ország 18–54 éves felnőtteinek adatai alapján mérte fel a vallásváltást. Az elemzés szerint minden felnőttre, aki gyermekként vallástalan volt és felnőttként vallásos lett, 3,2 felnőtt jut, aki vallásos nevelést kapott, de felnőttként nem vallásos. A „vallás nélküliek” kategóriája így nettó növekedést mutat, elsősorban a keresztények elhagyása miatt. A vallásváltás fő hajtóereje tehát a vallástól való távolodás (de-konverzió), nem pedig a más vallások közötti mozgolódás.

A nagy vallási tradíciók helyzete

Az alábbiakban vallásonként áttekintjük a konverziós tendenciákat és a legújabb statisztikákat.

Kereszténység

A 2025-ös adatok szerint a világ keresztény népessége kb. 2,3 milliárd, ami a népesség 28,8 %-a (Hackett et al., 2025). A legnagyobb alcsoportot továbbra is a katolikusok alkotják, körülbelül 1,3 milliárd fővel (Zurlo et al., 2025). Az ortodox egyházak – beleértve a keleti ortodox és az ősi keleti egyházakat – hozzávetőleg 291 millió hívet számlálnak (Zurlo et al., 2025). A történelmi keleti keresztény közösségek, például a kopt, asszír és örmény egyházak, kisebb, de stabil létszámú csoportokat képviselnek. A történelmi felekezetek után szemlélhetők a protestáns és újprotestáns irányzatok: a protestánsok száma 629 millió, a „független” (non-denominational) egyházakhoz tartozóké 409 millió. Jelentős alcsoportot képeznek az evangéliumi (kb. 420 millió) és a pünkösdi/karizmatikus hívők (664 millió), akik a 20–21. század leggyorsabban növekvő keresztény mozgalmait alkotják, illetve

említendők még a felekezet nélküli keresztények (kb. 151 millió fő). A kereszténység leggyorsabban a globális dél (főleg Afrika és Ázsia) területén növekszik, míg Európában és Észak-Amerikában stagnál vagy csökken.

A Pew jelentés szerint a kereszténység globálisan nettó veszteséget szenved: három ember hagyja el a hitet minden új belépőre. Spanyolországban például a felnőttek 87 %-a keresztény családban nőtt fel, de csak 54 % vallja magát kereszténynek. A veszteség fő oka a vallástalanság felé való elfordulás, de egyes országokban (Szingapúr, Dél-Korea) kisebb csoportok buddhistaként vagy vallás nélkül nőnek fel, majd kereszténnyé válnak (Hackett et al., 2025).

A protestáns felekezetek – különösen az evangéliumi és pünkösdi mozgalmak – erősen missziós jellegűek. Az indiai pentekosztaizmus történeti elemzése szerint 1881 és 1931 között a keresztény lakosság növekedése 338 % volt, szemben a hindu lakosság 27 %-os növekedésével. A 20. század első felében tízezrek, főként kaszton kívüli „dalit” csoportok tértek át az anglikán és baptista irányzatokra (Pew Forum on Religion & Public Life, 2006). Az Assemblies of God és más pünkösdi egyházak ma több százezer tagot számlálnak Indiában, és a gyülekezeti hálózatok gyorsan terjednek. Az ilyen missziós sikerek azonban gyakran társadalmi feszültségeket váltanak ki, és ellentmondásosak a hindutöbbségű régiókban.

A globális kereszténység dinamikájához hozzátartozik az észak-amerikai eredetű ébredési és új vallási mozgalmak gyors növekedése is. A hetednapos adventisták a 20–21. század során világszerte több mint 22 millió tagra növekedtek, különösen Latin-Amerikában és Afrikában (Office of Archives, Statistics and Research, 2024). A Jehova Tanúi közössége jelenleg több mint 8,5 millió aktív taggal rendelkezik, és 240 országban folytat missziós tevékenységet (Jehovah's Witnesses, 2024). A mormon (Utolsó Napok Szentjei) egyház szintén jelentős globális terjeszkedést mutat, több mint 17 millió taggal és gyorsan bővülő afrikai, ázsiai és latin-amerikai jelenléttel (The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 2025). Ezek a mozgalmak erős missziói identitásuk, közösségi szervezettségük és átlag feletti megtérési arányaik miatt a 21. század kereszténységének fontos alakítói.

Iszlám

Az iszlám 2025-ben mintegy 2,06 milliárd hívőt számlál, és a termékenység és a fiatal demográfia miatt ez a leggyorsabban növekvő nagy vallás (Zurlo et al., 2025). A Pew felmérés szerint az iszlámhoz való csatlakozás vagy onnan való kilépés ritka: a vizsgált országokban kevesebb mint 3 % hagyta el vagy vette fel az iszlámot. Az Egyesült Államokban a muszlim felnőttek 20 %-a nem muszlim családból származik, többségük korábban keresztény volt (Lesage et al., 2025). A muszlim közösségekben a megtartási arány nagyon magas, ami részben a közösségi nyomásnak és a kulturális-jogi környezetnek köszönhető.

Hinduizmus

A hindu hívők száma 2025-ben 1,13 milliárd, a világ népességének kb. 14 %- (Zurlo et al., 2025). A hinduizmuson belüli fő irányzatok közé tartozik a vaisnavizmus (Vishnu-hívő), a saivizmus és a saktizmus. A rendelkezésre álló adatok szerint a vaisnavák száma közelíti a 400 millió főt, de a pontos számok bizonytalanok és főként a World Religion Database becslésén alapulnak.

A hindu közösségeken belül a vallásváltás ritka; a Pew adatai szerint Indiában és Bangladesben a hinduk többsége életük végéig hithű marad (Lesage et al., 2025). Az Egyesült Államok mutatja a legnagyobb növekedést, itt a hinduk 8 %-a nem hindu családból származik (Lesage et al., 2025). Néhol azonban lokális át- és visszatérések figyelhetők meg: egy Assam állambeli Mising (Mishing) közösségben több mint harminc háztartás – miután korábban kereszténnyé váltak – visszatért a vaisnavizmushoz (Das, 2017). A visszatérés okai között a sankarista Eksaran Harinaam Dharma tanításai, az egyenlőség iránti vágy és a saját hagyomány iránti hűség szerepel (Das, 2017). Ezek a példák rámutatnak, hogy a vaisnavizmus vonzereje nem csak teológiai, hanem társadalmi és identitásalapú tényezőkre épül.

Buddhizmus

A buddhisták száma 2025-ben hozzávetőleg 538 millió (Zurlo et al., 2025). A hagyomány legjelentősebb központjai Kelet- és Délkelet-Ázsiában találhatók.

A Pew jelentés szerint a buddhizmus több országban nettó veszteséget szenved el: Japánban a felnőttek 26 %-a, Dél-Koreában és Szingapúrban számos buddhista elhagyta a vallást (Lesage et al., 2025). A távozók többsége vallástalan lesz, kisebb részük kereszténnyé válik (Lesage et al., 2025). Sri Lankán és Thaiföldön viszont a buddhisták 98 %-a hű marad hagyományához, ami a szoros kulturális beágyazottságot tükrözi.

Judaizmus

A zsidó népesség 2025-ben mintegy 15,4 millió fő (Zurlo et al., 2025). A vallási kötődés elsősorban Izraelben és az Egyesült Államokban koncentrálódik. Izraelben a zsidónak született felnőttek túlnyomó többsége (96 %) zsidó marad; az USA-ban a megtartási arány alacsonyabb (76 %), és a távozók jellemzően vallástalanok vagy keresztények lesznek (Lesage et al., 2025). A zsidó vallásba való betérés mindkét országban elenyésző.

Vallástalanok (nones)

A vallástalanok a legnagyobb nettó növekedést mutató csoport. Svédországban a felnőttek 32 %-a vallásos neveltetés után hagyta el a vallást, és mindössze 2 % tért át valamilyen hitre (Lesage et al., 2025). A nem vallásosok megtartási aránya Japánban, Hollandiában és Svédországban 90 % fölötti, míg Szingapúrban és Dél-Koreában gyengébb (Lesage et al., 2025). A „nones” csoporton belül is vannak mozgások: néhányan buddhista, keresztény vagy iszlám közösségbe lépnek, de az összkép szerint a vallástól való elfordulás jelenleg erősebb trend, mint bármely irányzatba történő belépés.

Szociális, kulturális és földrajzi tényezők

Család, közösség és társadalmi tőke

A megtérés gyakran kollektív folyamat: a családi és baráti kapcsolatokat, az etnikai identitást és a társadalmi hálókat jelentik a legfontosabb „híd-tényezőket”. A serdülők körében végzett longitudinális vizsgálat szerint a szülők vallását elfogadó fiatalok szociális kompetenciája magasabb és szorosabb a szülő-gyermek kapcsolatuk, mint a vallást elhagyók esetében (Longo & Kim-Spoon, 2014). A szerzők arra következtettek, hogy a családdal való kommunikáció és a vallásos szocializáció minősége kulcsfontosságú az elköteleződés fenntartásában.

Gazdasági és politikai környezet

A gazdasági instabilitás, a társadalmi kirekesztés és a politikai elnyomás egyaránt hozzájárulhat a megtéréshez. Az indiai Mising közösségben az árvízveszélyes, elszigetelt települések lakói rugalmasan váltottak a hindu különböző formái és a kereszténység között, a megélhetési lehetőségek és a misszionáriusok által kínált támogatások alapján (Das, 2017). A keresztény missziós aktivitás sok régióban a társadalmi szolgáltatások (oktatás, egészségügy) révén vonzza a híveket, míg a hindu nacionalista mozgalmak reagálnak a konverzióra (anti-konverziós törvények). Afrikában és Latin-Amerikában a pünkösdi és evangéliumi gyülekezetek rugalmassága és karizmatikus élményei segítik a vallási közösséghez való gyors kapcsolódást. Magyarországon különösen jól látható, hogy az új vallási mozgalmak terjedése eltérő társadalmi mintázatokat követ: a Jehova Tanúi közössége elsősorban kistelepüléseken és vidéki térségekben növekszik hatékonyan, míg az Utolsó Napok Szentjeinek (mormon) egyháza inkább a nagyvárosokban és az urbanizált régiókban koncentrálódik. Ez a különbség részben a missziós módszerek, részben a társadalmi mobilitás és az intézményi infrastruktúra eltérő igényeiből fakad.

Térbeli eloszlás és migráció

A Global Christianity 2025 adatai szerint a keresztények 69 %-a már a globális délben él (Zurlo et al., 2025). A migráció – különösen az afrikai és latin-amerikai migránsok áramlása Észak-Amerikába és Európába – új vallási közösségeket hoz létre, amelyek a fogadó országokban is terjesztik hitüket. Ugyanakkor a diaszpóra környezetek vallási pluralizmusa és a szekularizációs nyomás sokakat vallástalan irányba terel.

Ökoteológiai megtérés

Az ökoteológiai megtérés fogalma a 21. században került a teológiai diskurzus középpontjába. Ferenc pápa Laudato si' enciklikájában arra hívja az emberiséget, hogy „ökologikus megtéréssel” menjen keresztül: változtasson világnézetén és életmódján úgy, hogy az a teremtett világ tiszteletére és védelmére irányuljon (Jensen, 2020). Eric Jensen (2020) jezsuita teológus szerint ez a megtérés személyes és közösségi jellegű: az

egyen belső világának és a természettel való kapcsolatának átalakulását jelenti, amely közösséggé és történelemmé válhat. Az ökoteológiai megtérés tehát nem csupán környezetvédelmi szemléletváltás, hanem spirituális gyökérből fakadó fordulat.

A témában megjelent tanulmányok hangsúlyozzák, hogy pusztán racionális érvek nem elegendők a természet iránti felelősség kialakításához. A HTS Theologiese Studies egyik cikke szerint a tudományos adatok és teológiai érvek önmagukban kevésbé hatásosak; az ökológiai megtéréshez érzelmi élményekre, például a természet szépsége fölött érzett „áhitatra” van szükség (Howell, 2021). A Thinking Faith cikke Thomas Merton példáján mutatja be, hogyan vezethet egy környezeti sokk („DDT-vel mérgezett madarak” híre) fokozatos tudatváltáshoz; az első lépés a természet iránti empátia, majd az ökológiai rendszerek összefüggéseinek felismerése (Jensen, 2020). A cikk Bernard Lonergan nyomán rámutat, hogy a megtérés „személyt és világot átalakító” folyamat.

Jövőbeli kutatási irányok

A fentiek alapján számos kutatási hiányosság azonosítható:

1. Nem nyugati konverziók: A legtöbb empirikus adat Európából és Észak-Amerikából származik. Kevés longitudinális vizsgálat készült Afrikában, Dél-Ázsiában vagy Dél-Amerikában, ahol a legnagyobb vallási növekedés zajlik.
2. Hindu és vaisnava megtérések: Bár az indiai példák (pl. Mising közösség) fontosak, országos szintű adatok alig állnak rendelkezésre. A vaisnavizmusra áttérést főleg mozgalmi kiadványok említik; tudományos felmérések hiányoznak.
3. Digitális konverzió és vallási közösségi média: A 21. században sok megtérés online történik. A közösségi hálók és internetes prédikációk szerepét még nem vizsgálták kellően.
4. Ökoteológiai megtérés mérése: Az ökológiai megtérés jelenleg inkább eszmei felhívás. Empirikus kutatásokra van szükség annak feltárására, hogy a vallási közösségek milyen mértékben változtatják meg életvitelüket a teremtvédelem jegyében, illetve hogyan kapcsolódik ez a hagyományos vallási megtéréshez.
5. Interdiszciplináris megközelítés: A konverzió kutatását több diszciplína (teológia, pszichológia, szociológia, antropológia, ökológia) metszéspontjában kell folytatni, hogy jobban megértsük a folyamat komplexitását.

Összegzés

A vallási megtérés sokszínű jelenség, amely magában foglalja az egyéni tudatváltást, a közösségi kapcsolódást és a társadalmi-kulturális környezetben zajló átrendeződéseket. A teológiai hagyomány a megtérést Istenhez fordulásként értelmezi, míg a szociológiai és pszichológiai modellek hangsúlyozzák a kontextus, krízis, keresés és közösségi interakció fázisait (Kling, 2022). A hosszú távú vizsgálatok szerint a személyiség és jólét csupán kismértékben változik a megtérés hatására, de a vallási viselkedés (istentisztelet, ima) erősen megugrik (Bleidorn et al., 2023). Globális léptékben a vallásváltások aránya alacsony,

és inkább a vallástalanság irányába mutat; a nagy vallások közül a kereszténység szenved el a legnagyobb nettó veszteséget, míg az iszlám és hinduizmus nagyfokú megtartást mutat (Lesage et al., 2025). A protestáns és újprotestáns jellegű felekezetek – különösen a pünkösdi mozgalmak és más kisegyházak – mégis jelentős konverziós növekedést érnek el a globális délben, míg a vaisnavizmus példái lokális visszatérésekben jelennek meg (Das, 2017). Az ököteológiai megtérés új dimenzióval gazdagítja a diskurzust: arra hív, hogy az emberiség világszemlélete átalakuljon, és a teremtet világ felé forduljon (Jensen, 2020). A jövő kutatásainak feladata, hogy integrálják e dimenziót a vallási megtérés általános elméletébe, és jobban feltérképezzék a különböző kultúrákban zajló átalakulási folyamatokat.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Barro, R., Hwang, J., & McCleary, R. (2010): Religious Conversion in 40 Countries. – Journal for the Scientific Study of Religion, 49(1): 15–3. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2009.01490.x>
- [2.] Bleidorn, W., Lenhausen, M. R., Schwaba, T., Hopwood, C. J. (2023): Psychological change before and after religious conversion and deconversion. – Journal of Personality, 92(4): 1193–1210. <https://doi.org/10.1111/jopy.12881>
- [3.] Das, D. (2017): Understanding the phenomena of religious conversion: A study among the Mishings of Assam, India. – National Journal of Multidisciplinary Research and Development, 2(3): 83–86.
- [4.] Gooren, H. (2007): Reassessing conventional approaches to conversion: toward a new synthesis. – Journal for the Scientific Study of Religion, 46(3): 337–353. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2007.00362.x>
- [5.] Hackett, C., Stonawski, M., Tong, Y., Kramer, S., Fengyan Shi, A. Fahmy, D. (2025): Front matter. – In: How the Global Religious Landscape Changed From 2010 to 2020. Muslims grew fastest; Christians lagged behind global population increase (p. [i]–[i]). Pew Research Center. <http://www.jstor.org/stable/resrep70858>
- [6.] Howell, N. (2021): Scientific data, ecological conversion and transformative affect. – HTS Theologiese Studies / Theological Studies, 77(3). <https://doi.org/10.4102/hts.v77i3.6518>
- [7.] Jehovah's Witnesses (2024): Service Year Report of Jehovah's Witnesses Worldwide.
- [8.] Jensen, E. (2020): Ecological Conversion and the Spiritual Exercises. – The Way, 59(2): 7–18.
- [9.] Kling, D. W. (2022): Conversion. – In: Brendan N. Wolfe (ed.): St Andrews Encyclopaedia of Theology. University of St Andrews, St Andrews
- [10.] Lesage, K.; Starr, K. Miner, W. (2025): Around the World, Many People Are Leaving Their Childhood Religions. Pew Research Center, Washington. <https://doi.org/10.58094/xt5h-b241>
- [11.] Lofland, J., Skonovd, N. (1981): Conversion motifs. – Journal for the Scientific Study of Religion, 20(4): 373. <https://doi.org/10.2307/1386185>
- [12.] Longo, G. S., Kim-Spoon, J. (2014): What drives apostates and converters? The social and familial antecedents of religious change among adolescents. – Psychology of Religion and Spirituality, 6(4): 284–291. <https://doi.org/10.1037/a0037651>

Opuscula Theologica et Scientifica 2025 (2): 49–58.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

Varga: Vallási megtérés kutatása [Current state of religious conversion research] –

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.49-58>

- 58 -

- [13.] Office of Archives, Statistics and Research (2024): Annual Statistics Report. Seventh-day Adventist Church.
- [14.] Pew Forum on Religion & Public Life (2006): Spirit and Power. – Pew Research Center.
- [15.] Pop, M. R., Pop, C. M. (2024): Antecedents and Perceived Benefits of Religious Conversion – An Exploratory Study within a Protestant Congregation. – Religions, 15(2): 156. <https://doi.org/10.3390/rel15020156>
- [16.] Rambo, L.R. (1993): Understanding Religious Conversion. – Yale University Press, New Haven
- [17.] The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints (2025): 2024 Statistical Report of The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints.
- [18.] Trepanier, L., Newswander, L., Newswander, C. (2015): Mormonism. – In: Lyden, J.C., Mazur, E. M. (eds.) The Routledge Companion to Religion and Popular Culture, Routledge, London
- [19.] Zurlo, G. A., Johnson, T. M., Crossing, P. F. (2025): World Christianity 2025: Regional Perspectives. – International Bulletin of Mission Research, 49(1): 62-74. <https://doi.org/10.1177/23969393241283291>

Absztrakt. A tanulmány a vallási megtérést teológiai, pszichológiai, szociológiai és vallásföldrajzi nézőpontból vizsgálja, kitekintéssel az ökoteológiai megtérésre. A Google Scholar, Web of Science és Scopus adatbázisok 2010 utáni, DOI-val rendelkező publikációi, valamint a Pew Research Center és a Center for the Study of Global Christianity friss statisztikái alapján készült szemle összefoglalja a főbb konverziós modelleket (Rambo, Gooren, Lofland & Skonovd), a longitudinális személyiség- és viselkedésvizsgálatokat, valamint a globális vallásváltási tendenciákat. Az eredmények szerint a megtérés elsősorban a vallási gyakorlat intenzitását és a közösségi részvételt alakítja át, míg a személyiségvonások csak kismértékben módosulnak. Világszinten a vallásváltás fő iránya a vallástalanság felé mutat; a kereszténység nettó veszteséget, az iszlám és a hinduizmus magas megtartási rátát mutat, miközben a pünkösd és más újprotestáns közösségek a globális délből dinamikusan növekednek. A cikk röviden bemutatja az „ökológiai megtérés” fogalmát, és jövőbeli kutatási irányokat jelöl ki a nem nyugati kontextusok, a digitális konverzió és az ökoteológiai gyakorlatok empirikus vizsgálatára.

